NOAH E. COTSEN LIBRARY OF
YIDDISH CHILDREN'S LITERATURE

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 04292

MAYNE ZIKHROYNES

Isaac Leib Peretz

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

י. ל. פּרץ

מײַנע זכרונות

פּאַרײַוגבט
פאַרקירצט לויטן אויפטראַג פון דער
צענטראַלער יידישער שול-אָרגאַניזאַציע
אין פּוילן

פאַרלאַג ב. קלעצקין, ווארשע
1927

PRINTED in POLAND

I. L. PEREC
MAJNE SICHRONOS
Wyd. B. Kleckina 1927

Druk. Br. Wójcikiewicz Pawia 10.

פרץ שול

י. ל. פרץ

I. L. Peretz

מײנע זכרונות

ערגעץ טיף אין מיר ליגן זכרונות. איך װיל זײ פון דער טונקעלער טיפעניש אַרױסציִען אױף דער ליכטיקער שײן, — ליגן זײ אָבער נישט, אײנס נאָכן צװײטן, װי אַ שנור באַגראָבענע, געפּרוּװירענע ראָבן, מויל צו עק... זײ פּליִען דאָרט ערגעץ פרײַ אַרום, װי אײזן־שטױב, טראָגן זיך לױז. און די מאַגנעטן, װאָס ציִען זײ אַרױף און גרופּירן אַרום זיך, זענען נישט קײן דאַטן, נאָר אױך פאַקטן, הױפּטפאַקטן, אָדער אידעען און שטימונגען.

קינדער־יאָרן און מלמדים

געווען בין איך, ווי מען האָט געזאָגט: אַן עילוי. אַ פלינקער, לאָגישן קאָפּ געהאַט און — פיל געמיט.

אין „מאָניש״, צווישן אונז גערעדט, האָב איך געוואָלט זיך אַליין קאָפּירן. האָב איך מיך אָבער פאַרשענערט: איך בין געווען מאָגער, שוואַרץ, נאָר ברענענדיקע אויגן געהאַט (פונקען זענען נאָך געבליבן) און גרויס.

פון חורבה אַרויסגעזונגען האָט מיר נישט איין „מאַריש״.

און געדענקען געדענק איך מיך נאָך גאָר אַ קינד: 1) צווישן יינגלעך און מיידלעך אויף אַ הויף, 2) אויף אַ פּאָדלאָגע אין חדר. דער מלמד האָט געהייסן חיים־קעלבל. אַ יידל, זע איך איצט פאַר מיר, אַ קליינס, אַ קליין בערדל, קליינע אייגעלעך און אַ קליין ספּאָדיקל, און 3) ביים בעלפער אונטערן אָרעם. אַ זאַווערוכע — און ער טראָגט מיך אין חדר אַריין...

צו דריי יאָר — אָנגעהויבן (גלייך מיט אַלע חברים) חומש. געלערנט „ויקרא״, זאָגן פלעג איך: „ויטרא״, נישט געקענט אַרויסברענגען קיין „ק״; קיין „ג״ אויך נישט. יאָרנלאַנג פלעגט מען מיך רופן: דד דדוד ידודנו (גד גדוד יגודנו)...

שבת נאָך דער סעודה האָט געזאָלט זיין ביים זיידן אין שטוב די שמחה. בשעת סעודה נעמט מיך דער זיידע (אַ קליין יידל, מיט אַ ציטעריק קעפּל, ווי איך בין געוויר געוואָרן, פאַר עלטער), זעצט מיך אַרויף אויפן טיש, אינדערמיט. די מאַמע דערשרעקט זיך און כאַפּט געשווינד אַוועק פון אונטער

מיר אַ גאָפּל. אַרום טיש זיצט די גאַנצע משפּחה: אַ זון, צוויי טעכטער, צוויי איידעמס און אַן אַלמנה, מיינע אַן עלטער-מומע (פון וועלכער איך האָב געמאַכט די „סקולער רביצין", גאָר נישט איבערטרייבנדיק), אַחוץ זיידן מיט דער באָבע. צו וואָס מען האָט מיך אַרויפגעזעצט, ווייס איך נישט. מיר געפעלט עס. אַ וואַזע שטייט אויפן טיש, פּרוב איך, צי וועל איך זי אַרומנעמען מיט די הענט. נעמט אָבער די באָבע די וואַזע צו און פרעגט מיך, צי איך וועל קענען שפּעטער די דרשה:

— טענען! (קענען) — ענטפער איך און וויל שוין אַראָפּ פון טיש, לאַנג אויף איין אָרט זיצן קען איך נישט. פאַרהאַלט מיך אַ פעטער, שוין דעמאָלט אַ שטיק משכיל, אין אַ שוואַרצן קאַפּעליוש, — דערזעלבער, וואָס וועט שפּעטער זיין דער מבין אויף מיינע ייִנגעלשע שירים און וועט זיי זאַמלען און באַהאַלטן,— פרעגט:

— און אויסלייגן „ויקרא" (ער מאַכט מיר נאָך), קענסטו?

ווייס איך נישט, וואָס אויסלייגן איז. פרעג איך:

— ס'טייטש?

— ווי אַזוי שרייבט מען ויקרא?

מיין איך, ער מאַכט חוזק.

— „ויקרא" — ענטפער איך פאַרדראָסיק — שרייבט מען נישט. „ויקרא" איז אַ פּסוק און אַ פּרשה אין דער הייליקער תורה.

מען האָט מיר קוים אויסגעטייטשט, וואָס מען מיינט, און איך דערזע פּלוצלינג פאַר די אויגן שוועבן אין דער לופטן די פּרשה, אַ וואָרט נאָך אַ וואָרט, און רוף אָן איין אות נאָכן צווייטן, אויסערן שם הויה.

דער מאַמען ווערן די אויגן פייכט (נישט צו גלויבן, ווי איך האָב אַלץ געזען), עפּעס האָבן ביי איר אָנגעהויבן צו פינטלען די אויגן, און זי הויבט זיך אויף און גייט אין אַ ווינקל אַריין צום אויוון. די באָבע קוקט איר נאָך און שמייכלט:

— שעמט זיך נאָך אַלץ!

מיך נעמט דער זיידע פון טיש אַראָפּ צו זיך אויפן שויס,

און גיט מיר אַ קניפּ אין בעקל. איך זיץ אָבער נישט לאַנג, — ביינ־קע פּיס געהאַט, איז מיר נישט באַקוועם — און גיי איבער צום טאַטן, וואָס קושט מיך. —

מער פון זיידן ווייס איך נישט, געדענק איך נישט. געהייסן, ווייס איך, האָט ער שלמה. געווען אַמאָל אַ דאַנציקער סוחר. פאַר־ציילט האָט מען, אַז איינמאָל איז ער אַהיימגעקומען, ווי מען זאָגט, מיטן בייטשל... געווען איז עס פרייטיק. געגאַנגען אין באָד אַריין, דערנאָך צו קבלת־שבת. „אָפּגעפּראַוועט" דעם שבת, ווי אַלע מאָל. קיין סימן פון עינוי. און ערשט מוצאי־שבת, נאָך הבדלה, צוזאַמענגערופן אַלע בעלי־חובות זיינע און געזאָגט: „רבותי, איך בין געקומען אָן אַ גראָשן, נעמט אייך צו אַלץ, וואָס איך פאַרמאָג, און צו גלייך שלום!". ־

— חנהלע, דערלאַנג! — האָט ער זיך געווענדט צו דער באָבען.

און די באָבע חנהלע האָט אויסגעטון דאָס צירונג און געלייגט אויפן טיש, געעפנט די שאַנק מיט זילבער און גאָלד, אַריינגעבראַנגט די חפצים פון אַנדער שטיבל... קיינער אָבער האָט נישט גערירט.

די באָבע האָט איר קראָם געהאַט, האָט מען פון קראָם געלעבט, איינציקווייז די חובות באַצאָלט, מיט פּראָצענט. און קינדער אויסגעגעבן.

ווי ווייט די מעשה איז אמת, בין איך אייך נישט ערב. אַז די באָבע איז פּעיק געווען דערצו, דאָס ווייס איך. דעם זיידן געדענק איך נישט מער, ווי דעמאָלט ביים טיש, ווען איך האָב אויסגעלייגט. איך זע זיינע אויגן, קליינע, נאָר האַרציק־ליכטיקע. . .

ווען און ווי אַזוי דער זיידע איז געשטאָרבן, ווייס איך אויך נישט. מען האָט מיך געמוזט האַלטן בשעת מעשה פון־דערווייטנס, אַזוינס פאַרגעסט מען נישט. געהערט האָב איך, אַז ער איז קראַנק געווען, האָט אים דער דאָקטאָר געהייסן מאַכן אַ הייסע וואַנע, און אין דער וואַנע איז ער געשטאָרבן...

צו זעקס יאָר האָב איך אָנגעהויבן גמרא. דעמאָלט — אַלע אַזוי.

דעם גמרא-מלמד געדענק איך בעסער.

אויך אַ קליין, מאָגער יידל. גערופן האָט מען אים דע-ריבער בערישל. אַ בייז יידל, שלאָגן אָבער קען ער נישט. אַז ער קומט אין כעס אריין, הויבן אים אָן די הענט צו ציטערן.

— הענע! — רופט ער דעמאָלט צו די רביצין — כאַפּ די קאָטשערע און שפּאַלט דעם עם-הארץ דעם קאָפּ!

הענע רירט זיך נישט. זיצט ביים אויוון, פליקט פעדערן אָדער שטריקט אַ זאָק. גייט עס וועגן מיר, ענטפערט זי:

— הערסט, ריר לייבישלען נישט אָן... איך וועל פאַר-ציילן ריוועלען...

ריוועלע איז מיין מאַמע. און די רביצין איז געווען אַן איינקויפערין פון ציבעלעס, גרינס... און פלעגט טראָגן צו אונז אויך, אַ דריסת-הרגל געהאַט. און ליב געהאַט די מאַמען און מיך, אפנים, דער מאַמען צוליב.

— אַ יידענע, פלעגט זי זאָגן, אַ צדיקות... קאַרג אויף זיך און אויפן הויז-געזונט — און גיט צדקה, אָבער צדקה! און ער, דער גזלן, וויל שלאָגן איר לייבישלען!

— נו, נו, ברומט דער רבי, זאָג איר, וואָס פאַר אַ תכשיט זי האָט...

זי פלעגט זאָגן... נאָר קאַפּויער.

דער טאַטע מיינער (ער לעבט שוין נישט) האָט אויך נישט געהייסן שלאָגן, איז דעמאָלט נאָך אַ קעסט-קינד געווען, אינדערהיים געזעסן.

אַז עס איז אַרויס אַ קלאַנג, אַז מען וועט נעמען צום מיליטער, און מען האָט זיך אָנגעהויבן שרעקן, האָט ער גע-ראָטן: נישט שרעקן זיך און נישט גיין. קיינער זאָל נישט גיין...

— מען וועט שמייסן!

— אַ וועלט שמייסט מען נישט
שמידן אין קייטן!

— נישטאָ אַזוי פּיל קייטן!
— איינזעצן אין תּפיסה!
— אַכיבאַ מאַכן די וועלט פאַר אַ תּפיסה!
ער אַליין האָט מיך אין לעבן צוויי מאָל געפּאַטשט.
פון געבווירנהייט אָן האָב איך פיינט געהאַט זיסע זאַכן. אין מויל אַריין נישט גענומען. „איך וויל, מען זאָל מיך האַלטן פאַר קלוג", האָט מען זיך גערייצט מיט מיר. די באָבע פלעגט באַקן מכּל המינים גוטע זאַכן: ווייסן לעקעך, האָניק-לעקעך, טאָרטן, שטעפּנס, פרעגלען איינגעמאַכטס... פאַר זיך פאַר די קינדער... פאַר קראַנקע אין היקדש, — אַלע איינינקלעך פאַרדארבן זיך פון צייט צו צייט די מעגעלעך. מען באַקומט און מען גנבעט אַביסל צו; איך איינער — אָן אויסנאַם. איך עס עס נישט ביז היינט.
מאַכט זיך מיין ייִנגערן ברודערס ברית.
קומען אָרעמע לייט אויף לעקעך און בראָנפן, פאַרזאַמלען זיי זיך אין מיטל-שטוב. רעכטס — די מאַמע די קינפּעטאָרין, אין דער שטוב לינקס — די באַלעבאַטישע געסט. איז געווען ביי אונז אַ סאַרווער, זאָל ער מיר מוחל זיין, אַ „כּלב שבכּלבים", אַזוי האָבן אים אַלע גערופן. געווען איז ער, איך זע אים פאַר מיינע אויגן, אָן אויסטערלישער הויכער, אַ דאַרער און אַ ווייסער, אָן אַ טראָפּן בלוט אין פּנים. געווען איז ער אַן אַלמן און אָן קינדער. עטלעכע ווייבער געהאַט און קיין איינציק קינד. אַז די לעצטע איז געשטאָרבן, האָט ער זיך שוין מייאש געווען פון לעבן און געמאַכט זיך תּכריכים. ביינאַכט, האָט מען פאַרציילט, שפּאַצירט ער אַרום אין די תּכריכים אין הויף... שרעקט איבער לייט. אָרעמע לייט האָט ער פיינט געהאַט שנאת-מות. טראָגט דער רשע פון דער מאַמעס שטוב אַרויס, הויך איבערן קאָפּ, אַ טאַץ מיט לעקעך צו די באַלעבאַטים אַריין, איבער דער מיטל-שטוב. און איך זע, ווי אַ קראַנק מיידל קוקט מיט פאַרברענטע אויגן צו דער טאַץ אַרויף. פלינק בין איך געווען, שפּרינג איך אונטער, כאַפּ אַ שטיק לעקעך און דערלאַנג דעם בלאַסן מיידל... דער טאַטע, — איך האָב

נישט געוווסט דערבון, — איז געשטאַנען אין טיר פון דער מאַמעס שטוב. דעם שפרונג אינדערהויך האָט ער געזען, וואָס איך האָב מיטן לעקעך אינדערנידער געטון — נישט. גייט ער צו און דערלאַנגט מיר אין באַק. צומאָרגנס, מיר זיצן אַלע ביים טיש, פאַרקלאָגט ער מיך פאַר דער מאַמען:

— דער קאָמעדיאַנט עסט מכלומרשט נישט קיין זיסע זאַכן און כאַפּט לעקעך פון טאַץ!

קומט אַריין די דינסט מיט דער יויך, — געהערט האָט זי, אַפּנים, הינטער דער טיר, — און פאַרציילט, וואָס איך האָב מיטן לעקעך געטון, זי האָט געזען.

די מאַמע האָט די ברעמען אַראָפּגעלאָזט איבער די אויגן. זי האָט שטענדיק געהאַט איר געמיט פאַר פרעמדע און אפילו פאַר היימישע אויגן. דער טאַטע איז בלאַס געוואָרן. די אויגן ווערן אים פייכטלעך. און ער הויבט זיך אויף און גייט אָפּ אין צווייטן צימער אַריין. פיל איך מיך שולדיק, וואָס איך האָב באַלד נישט פאַרציילט, וויל נאָכגיין און איבערבעטן, — און קאָן נישט. ביזן היינטיקן טאָג קאָן איך מיך אַליין נישט פאַרטיידיקן און קיינעם נישט איבערבעטן...

דאָס צווייטע מאָל האָב איך געלייזט, ווען איך בין שוין אַ „יינגל", נישט קיין „קינד", געווען — אַ „בחור" (אַ יאָר 14 אַוודאי!). אָבער שוין דעמאָלט אַ „חוקר" געווען, און בין אַרומגעגאַנגען אין עולמות העליונים, פאַרמרהשחורהט, מיט וועלט-טראַגישע חלומות און געדאַנקען! וואָס פאַר אַ תכלית האָט דער מענטש? די וועלט? אַ געמיט האָב איך געהאַט אַ שוואַרצס.

איינמאָל פרייטאָג בין איך פאַרפאַלן געוואָרן אויף אַ גאַנצן טאָג. איך געדענק שוין נישט, ווו איך בין געווען. געקומען אין בית-המדרש אַריין צו קבלת שבת בין איך גלייך פון שפּאַציר, אין דער וואָכעדיקער קאַפּאָטע, אין וואָכעדיקן היטל, אין נישט-געפּוצטע שטיוול, אָנגעקלעפּטע מיט ליים פון הינטער דער שטאָט. דעם טאַטנס פּנים האָט אויפגעפלאַמט. ער האָט זיך דאָך איינגעהאַלטן פאַרן עולם. נאָר ביים קידוש קען ער קיין אויג נישט אָפּרייסן פון מיין פאַרחושכטן פּנים און

גיט פלוצלונג אַ שטעל אַוועק דעם כּוס און דערלאַנגט מיר אין באַק מיט דער באַפרייטער האַנט.

— שיינע שבתים מאַכט ער מיר! — און גייט אַרויס אויף אַ ווײַלע. די מאַמע ברומט:

— גלײַך אַ קינד האָט נישט זײַנע ווייטיקן...

אַז מײַן ווייטיק איז געווען גאָרנישט קינדיש, איז איר נישט אײַנגעפאַלן...

אינגאַנצן צוויי מאָל געשלאָגן.

אַ פּרעמדן אַרויפלייגן אויף מיר אַ האַנט וואָלט ער געוויס נישט געלאָזט. פון דעם ווייסט ר׳ בערישל און די רביצין, וואָס זיצט שטענדיק ביים אויוון, טוט עפּעס, פאַרקוקט אין די תּלמידים און פאַרהערט אינם לערנען.

איבער דער רביצין, אויפן גזימס פון אויוון, ליגט שטענדיק אויסגעצויגן די קאַץ, אַ גרויסע, אַ פולע...

טרעפט זיך אָבער, אַז די רביצין דרימלט אײַן ביים שטריקן אַ זאָק, אפשר אײַנגעוויגט פון גמרא-ניגון, און פאַרלירט די קנויל. גיט שוין די קאַץ, וואָס האָט דערויף געלאָקערט, אַ שפּרונג אַראָפּ פון גזימס צו דער קנויל און הויבט זיך אָן מיט דער קנויל צו שפּילן, ווי מיט אַ מויז, און פאַריאָגט זי ביז אונטערן בעט...

מיר פּלאַצן אויס מיט אַ געלעכטער.. די רביצין כאַפּט זיך אויף, דער רבי ווערט בייז...

פּאַר אַזאַ געלעכטער (איך פלעג לאַכן צום שטאַרקסטן) האָט ער מיך שוין איינמאָל געוואָלט ערנסט שלאָגן. איז אָבער פּונקט אַרײַנגעקומען דער טאַטע... די סצענע בייט זיך מיטאַמאָל.

— אַ, ר׳ יודל! וואָס מאַכט איר, ר׳ יודל? זעצט אײַך, ר׳ יודל...

די רביצין פרעגט: וואָס ריוועלע מאַכט. און דער טאַטע ווענדט זיך גלײַך צו מיר און פרעגט:

— וואָס שוויצסטו אַזוי, לייבעלע?

— וואָס הייסט? — פאַרכאַפּט דער רבי, א״יס מורא, איך זאָל

נישט פֿאַרציילן: — ווי הייסט, די תּורה הקדושה, ברוך השם, וואַרעמט... און אַ זומער טאָג...

באַקומט דער טאַטע אַן איינפֿאַל און זאָגט צום רבין:

— ווייסט איר וואָס, ר׳ בערישל? לאָזט יעדן טאָג אַרויס די קינדער פֿאַר דער טיר אויף אַ שעה!

גלייך אַ דונער וואָלט אין בערישלען אַריינגעשלאָגן...

גלאָצט ער אויס אַ פּאָר אויגן און הייבט אָן שטאַמלען:

— וואָס רעדט איר? ווי הייסט? זיי זאָלן זיך שפּילן אין לוים?

מען האָט געזאָלט אַרויפֿציִען אַ נייעם שטאָק, האָט מען אָפּגעלייגט לוים פֿאַרן הויז.

— פֿאַרוואָס נישט? — ענטפֿערט דער טאַטע צוריק.

גיט זיך ר׳ בערישל האַלב אונטער:

— מילא, בנוגע צו אייער לייבישלען.. אַז איר ווילט...

— איך אויך! איך אויך! — רופֿט זיך אָן מיין גליד־שוועסטערקינד, יחזקאל...

— פֿאַר ר׳ מרדכין בין איך אייך ערבֿ! —רופֿט זיך אָן דער טאַטע. יחזקאלס פֿאָטער האָט געהייסן מרדכי.

מיר צוויי באַקומען רשות און גייען טאָג־טעגלעך אַרויס אויף אַ שעה פֿאַר דער טיר, צום באַרג, צום לוים, זיך געשפּילט, געגראָבן (ערגעץ אַ לאָפּאַטע באַקומען), טאָלן, גריבער געמאַכט, אַ פֿעסטונג געבויט.

און די אַרבעט איז אונז שפּעטער צו־נוץ געקומען אַ מצווה צו טון. אין אַ קורצער צייט אַרום האָט מען איינגעלייגט די זאַמאָשצער פֿעסטונג. די מויערן האָט מען צעשאָסן און געדונגען אַרבעטער אַראָפּצעשיטן די וואַלן אין די פֿאָסן אַריין. געצאָלט האָט מען פֿון קלאַפּטער. האָבן זיך אויך עטלעכע יידן צו דער אַרבעט געשטעלט. אַלטע, צעבראָכענע יידן, וואָס האָבן שוין צו עפּעס אַנדערש נישט געטויגט. נאָענט צום חדר איז עס געווען, פֿלעגן מיר אויף דער שעה לויפֿן אויפֿן וואַל אַרויף און אַרבעטן פֿאַר די אַלטע לייט

וואָס איך האָב געלערנט ביי דעם ר׳ בערישלען, געדענק איך נ י ש ט...

נאָך צוויי זמנים בין איך מיט מיין גליד-שוועסטערקינד יחזקאל איבערגעגאַנגען צו מיכל מלמד. ער האָט אויך נישט געשלאָגן.

אַ מאָדנער ייד געווען דער „געלער מיכל״ – אַ בלאָנדע באָרד געהאַט. אַ מלמד געווען און דערביי – שמש אין בית-המדרש. געווען איז ער אַ גרויסער בעל-חשבון. לערנען, אויסער מיט אונז אין חדר, האָט אים קיינער נישט געזען.

אין בית-המדרש פלעגט ער קיינמאָל נישט רעדן. און געפרעגט, נישט ענטפערן וועגן לערנען. אויסער אַז עס איז געגאַנגען וועגן אַ גמרא מיט חשבון אָדער אַ משנה מיט מדידה. אַן אַנדערער מענטש געוואָרן. גערעדט, און מיט ליבשאַפט צום ענין. אַזוי לערנען איז ביי אים קיין עיסק נישט געווען. אויף אַ „גראָבן״ יינגל פלעגט ער קוקן מיט גרויס רחמנות: „פאַרשטאָפּט-נעבעך״. אויף „אַ ווויל יינגל״ – גלייכגילטיק. „וועסט זיין אַ למדן״ – און אין טאָן איז געלעגן: „הכלל וואָס ?״ אַמאָל האָט ער נאָך געזאָגט, נישט אָן באַהאַלטענעם בזיון: „וועסט זיין אַ רבי!״ – דאַוונען האָט אים אויך קיינער קיינמאָל נישט געזען. „אַ באַהאַלטענער קאָצקער״, – האָט מען געזאָגט; קאָצקער חסידים פלעגן נישט האַלטן פון דאַוונען. געמוזט האָט עס זיין בסוד, – אַ מתנגדישע שטאָט, אַ מתנגדישער בית-המדרש.

באַהאַלט, זעט אויס, ר׳ מיכל זיין קאָצקער חסידות, דרייט זיך בשעתן דאַוונען אַרום צווישן עולם אין טלית ותפילין, נאָר ער זאָל עס אַ ריר טון מיט די ליפּן. די תלמידים רירט ער נישט אָן, מיך אוודאי נישט. ביי דער רביצין בין איך אַ חשוב, איר שוועסטער דינט ביי אונז! איך געדענק זיי ביידע און וווּנדער מיך נאָך, ווי ענלעך די שוועסטער זענען זיך געווען. איך, אַ צעוואָרפענער, פלעג זיך גאַנץ אָפט טועה זיין, זאָגן אין חדר דער רביצין: „חנה, דערלאַנג מיר אַ ביסל וואַסער״. און אינדערהיים דער דינסט: „זייט-זשע מוחל, רביצין״... און שיינהייטן, יידישע, צנועהדיקע, זענען ביידע געווען: לענגלעך-בלאַסע, דין-הויטיק-

דורכזיכטיקע פני-לעך, לאנגע ברעמען איבערגעצויגענע, סאמע-טענע בליקן פון שמאל-לענגלעכע מאנדל-אויגן... און שוין. זיי פארשווינדן מיר ביידע פון זכרון. ווו זיי זענען אהינגעקומען, ווייס איך נישט. [איך ווייס שוין אויך נישט, וואס איך האב ביי דעם מיכלען געלערנט. געוויס נישט מער, ווי א ביסל נאכטראכטנ-דיק שווייגן, געוויס זיך אנגענומען מיט א ביסל שטילן, גוט-הארציקן אומעט, וועלכע איך דערקען אין מאנכע פון מיינע זאכן. אפשר האט ער מיר מיט די שטילע אויגן איבערגעגעבן א ביסל חסידות ?]

איך און מיין גליד-שוועסטערקינד שטייגן ווייטער און קו-מען אן צו ר׳ יודלען – צו א העכערן גמרא-מלמד. ביי אים זאגט מען שוין א „לייענען" אויך.

צוויי זאכן האט ער ליב געהאט, דער ר׳ יודל:

שמייסן איבער די פינגער מיט ריטלעך און – פיראגעס, וואס די רביצין פלעגט אים מאכן אין א יומא דפגרא – און אוועקגיין... זי קען נישט ליידן, „ווי ער פרעסט. ווי דאס שמאלץ רינט איבערן פיסק"...

די רביצין מישט זיך נישט צום לערנען און איז אויך נישט קיין איינגעהעריין ביי מיין מאמען, זי זאל סטראשען, זי וועט פארציילן. דער טאטע איז שוין סוחר, זעלטן אינדערהיים. און ר׳ יודל לאזט זיך וויל גיין, און איך גיי ארום מיט געשוואלענע פינגער גלייך מיט אלע, און פיר מיט אים מלחמות גלייך מיט אלע. דעם צווייטן זמן איז אויך די מלחמה שארפער געווארן. און באקומען האט מען גאנץ אפט בחנם. ר׳ יודל איז א בליינדלעכער געווען, קיינמאל נישט געזעען און געוווסט, ווער איז שולדיק, – האט ער, פאר וואס עס איז, אלע איבער די פינגער געשמיסן. די ריטלעך האט ער מיט גרויס פארזיכטיקער ליבשאפט אויסגעקליבן פון נייעם בעזים, וואס די רביצין פלעגט ברענגען פון צייט צו צייט. דאכט זיך מיר, זי האט גאר גע-האנדלט מיט בעזימער. שטענדיק געווען, נור אויף זיכער געדענק איך נישט. אויסקלייבן פלעגט ער די ווייכסטע, די דינסטע און געשמיסן האט ער פאמעלעך, נור לאנג.

מיר האָבן אים אויך נישט געקאַרגט.

געהאַט האָט ער אַ לאַנגע ווייסע באָרד, האָבן מיר זיך איינמאָל גענומען זי צוצוקלעפּן צום טיש. אָוונט געווען, נאָך די פּיראָגעס. איז ער איינגעדרימלט געוואָרן. חתימה און טריוואַקס גרייט, דאָס ליכט אויפן טיש ברענט. מען רירט זיך צו. האָט ביי עמעצן, זעט אויס, פאַר שרעק אַ ציטער געטאָן די האַנט, אַ צופּ געטאָן אַ האָר פון באָרד. ער האָט זיך אויפגעכאַפּט און געכאַפּט זיך צו די ריטלעך. דערפאַר אָבער האָבן מיר דעם צווייטן יומא דפגרא געכאַפּט דער רביצינס קוואָקעדיקע הון און געזעצט אויף דער שיסל פּיראָגעס אונטערן קישן. ער קומט, נעמט די שיסל, שטעלט זי פאַר זיך, קוקט מיט די בלינדע אויגן, און צעשמייכלט זיך פאַר נחת:

-- איי, איי, אַזוי פיל געריישטע ציבעלעס! און האָט אַריינגעביסן...— — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — —

איינמאָל האָבן מיר אים אויף אַ גליטש פאַרנאַרט. הינטערן בית-המדרש איז געווען אַ גליטש. האָבן מיר זי צווישן מנחה ומעריב פאַרשיט מיט שניי און געשיקט אַ חבר אין בית-המדרש אַריין, ער זאָל די רעשט פאַרן רבין פאַרמסרן, אַז מען גליטשט זיך... גייט ער אַראָפּ, קומט אויף דער גליטש, קערט זיך איבער: אַ שווערער מענטש געווען, הייבט ער זיך און פאַלט, הייבט זיך און פאַלט. מיר לאַכן... ווילן אַנטלויפן. שרייט ער נאָך: רחמים! שווערט, ער וועט אונז נישט שלאָגן, גאָרנישט טון...

האָבן מיר אים אויפגעהויבן, און ער האָט וואָרט געהאַלטן. פאַר דאָס צום דריטן זמן אַן אַנדער קנעלונג זיך געשאַפט. מיר (איך און מיין שוועסטערקינד) זענען מיר אַריבער צו גאָר אַ בייזן מלמד.

דער האָט שוין געקניפּן, א מוהל געווען, אַ נאָגל געהאַט! און מיר האָבן נישט געשוויגן. אַ ספּאָדיקל האָט ער געטראָגן, האָבן מיר אין ראַנד אַריינגעשיט שניי. זיצט ער ביים טיש, הייבט אָן רינען איבערן פּנים... טיי האָט ער ליב געהאַט. די

רביצין שטעלט אים יעדן טאָג אַ בלעכערנעם סאַמאָוואַרל אויף, אָן אַ טשייניק, שיט אין סאַמאָוואַרל אַריין עטלעכע קערנדלעך טיי, ער ברומט: צו ווייניק; זי הערט נישט. און די טיי איז ווירקלעך וואַסערדיק. האָבן מיר איינמאָל געבראָכט שמירעכטס פון אַ ראָד און צוגעשיט... דאָס סאַמאָוואַרל קאָכט אויף. ער גיסט זיך אָן אַ גלאָז: שוואַרץ ווי טינט. אַ מחיה. ער וואַרפט דער רביצין אַ דאַנקבאַרן בליק און זעצט זיך און שטעלט דאָס גלאָז פאַר זיך אויפן טיש. ער וויל זיך שוין צורירן מיט די ליפּן, קריגט מען מורא, ער זאָל זיך חס ושלום נישט סמען. גיט עמעץ מיט אַ פוס אַ זעץ אין טיש אַריין פון אונטן, דאָס גלאָז קערט זיך אום דעם רבין אין שויס אַריין, דער טיי איז געווען קאָ:עדיק — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — —

דער גרעסטער להכעיס איז אָבער געווען אַן אַנדערער: בײַם לערנען האָט ער געפּייניקט מיט קשיות און פאַרלאַנגט מיטן מוהל-נאָגל תּירוצים... קיין גרויסער למדן איז ער נישט געווען. מיר האָבן געוווּסט, אַז עס איז נישט זײַנע קשיות, נישט זײַנע תּירוצים. פלעגט מען זיך אַמאָל אַ שבת אַרײַנכאַפּן אין בית-המדרש אַרײַן, דורכקוקן אויף דער וואָך די תּוספות און מהרש״א און זונטיק פרי האָגלען אויף אים מיט קשיות. אַ קיילעכדיק, פעט יידל געווען, — ער שוויצט, דרייט זיך ווי אַ וואָרם, די קיילעכדיקע אויגן וואַרפן זיך אין שרעק, און מיר פּלאַצן דערנאָך אַרויס מיט אַ געלעכטער... נעמט ער און קנײַפּט...

פרייטיק פלעגט ער אַלע איבערשמייסן, מכּלומרשט אויף קאַטאָוועס: אַן אַלטער מנהג, מען זאָל געדענקען שבת. עס פלעגט אָבער אָפּט ווײי טון...

און דאָך האָבן מיר אים טײַלמאָל ליב, זייער ליב געהאַט...

אין אַ יומא דפּגרא פלעגן די ייִנגלעך ברענגען קליינ-געלט (צווייצרס, דרייערס, העכסטנס — צענערלעך). דערפון פלעגט מען מאַכן אַ סעודה. די סעודה איז באַשטאַנען פון דער

רביצינס סחורה : הערינג, קיכלעך און הייסע באָבעס... זעצן צו דער סעודה פלעגט זיך צו אונז אויך דעם רבינס איינציקע טאָכטער... אַ בלאַס טרויעריק מיידל מיט לענגלעך-פאַרנעפּלטע אויגן... און דער רבי פלעגט זי גלעטן איבערן געלבלעך-גאָלדיקן קעפּל און איר און אונז מעשיות פאַרציילן... אַן אַנדער מענטש געוואָרן. אַזוי ווייך, אַזוי האַרציק, און דער קול איז אָנגעזאַפּט געווען מיט אַזאַ טרויעריקער גוטסקייט, אַז די בייזע רביצין, ביים באַזונדערן טישל, האָט זיך די אויגן געווישט...
״ייי האָבן מיר אים דעמאָלט ליב געהאַט..

נאָך נעפלדיקע יאָרן

ווייטער נעפלדיקע יאָרן.

אַ „קאַלטע" מומען האָב איך געהאַט, מיין חבר יחזקאלס מוטער. אַ הויכע, מאָגערע יידענע, אַ בלאַסע, אַ קרענקלעכע. פון איר האָט ד"ר עטינגער זיין „סערקעלע" געמאַכט. שרייט שטענדיק „אוי, מיינע כחות!" טרינקט אַלץ אינאיינעם מאַנדלמילך פאַרן האַלז און באַקט באַשטענדיק קעז-קוכן (דאָס איינציקע פון זיסקייטן, וואָס איך האָב ליב) און עסט... און באַהאַלט אים אויף אַ הויכער שאַנק, די קינדער זאָלן זיך, הלילה, די מעגעלעך נישט פאַרדאַרבן. און איך, אויס ליבשאַפט צום קעז-קוכן, איר להכעיס, און גלאַט אַ קונץ צו באַווייזן — שפרינג אונטער, כאַפ מיך אָן גזימס פון שאַנק, שלעפ שטיקער און פאַרדאַרב מיך ווירקלעך דעם מאָגן. און עס קומט דער אַלטער בייזער דאָקטאָר סקשינסקי, וואָס וועט מיך שפעטער באַפרייען פון מיליטער, און פאַרשרייבט מיר עפעס ביטערס און געזאַלצנס אין אַ פלעשעלע, אַ ווייסע פליסיקייט. און איך, אַז מען ווענדט זיך נאָר אָפ פון מיר, גיס אויס די מיקסטור, גיס אַריין אַ ביסל מילך מיט וואַסער און נעם איין אַלע שעה אַן עס-לעפעלע, און בעט מיר יעדעס מאָל אויס אַן אַנדערע מתנה און פאַרקרים מיך דערביי, גלייך איך שלינג גאָט ווייסט וואָס... קוים ווער איך געזונט, — סקשינסקי וווינט צו אונז

ווי־זאַ־ווי, אַ פּע:סטער קעגן אַ פענסטער, — וואָרט איך אים אָפּ ביים פענסטער, און ווי ער באַווייזט זיך, שטרעק איך אים אַרויס די צונג. כאַפּט ער אַ שטעקן און לויפט צו אונז אַרויף, מיך מקיים פּסק זיין, און אין שטוב בין איך אַליין. . . אָט לויפט ער שוין אויף די טרעפּ. . . רייס איך אויף אַ גרויסע רויטע שאַפע אין שטוב, שפּרינג אַריין און טרעף מיט איין פוס אין אַ טאָפּ אייער אַריין. . .

פאַראַן ביי אונז אַ שטיקל גרין־באַוואקסענע חורבה. שפּיל איך מיך דאָרט גאַנץ אָפּט פאַרנאַכט מיט קליינע מיידלעך אין חתן־כּלה. דער חתן בין איך, איך, מיט די פייערדיקע אויגן. די כּלה — מיינס אַ קוזינע, אַ מיידל מיט לאַנגע צעפּ. און אַז דאָס שפּיל פאַרלאַנגט, חתן־כּלה זאָל זיך קריגן, וואַרפן זיך מיט די מתנות, כאַפּ איך אַ שטיינדל, וואַרף, טרעף איר אונטערן אויג, און זי בלייבט ביי אַ צייכן ביז צו דער אמתער חופּה... און דערביי בין איך גענעראַל און האָב אונטער מיר אַ גאַנצע מחנה חדר־יינגלעך. . . באַנקאָ־צעטל האָבן דעמאָלט פאַרפעלט, קליין־געלט — ווייניק, דערלויבט די רעגירונג, סוחרים זאָלן לאָזן אין קורס „קוויטלעך" אויפן אָרט פון קליינגעלט, — מאַכט דער טאַטע קוויטלעך, און איך — „שניעף". און גיב אויס אויף הילצערנע שווערדן מיט פאַפּירענע שיידן, אויף געפלאָכטענע שטריקלעך צו די לענדן פון מיינע גבורים, און גרייט מיך צו אַ מלחמה מיט די „לעשניטיקיס", ווי מען פלעגט רופן די „יינגען" פון דער ניי־שטאָט, צוויי וויאָרסט הינטער זאַמאָשץ. דאָס „טרעפונג" וועט זיין אין מיטן וועג, הינטערן בשותפותדיקן בית־עלמין. . . איך עס איבערפרי קיין אָנבייסן נישט, איך טרינק נאָר די קאַווע, און טראָג אַוועק די בייגל מיט פוטער פאַר אַן אָרעם יינגל, אַ יתום, וואָס וואַלגערט זיך אין בית־המדרש אַרום, אַביגדורל־מלמדס יתום... אַזוי האָט מיך געהייסן דער חובת־הלבבות.

איך ווייז חידושים אין בית־המדרש אין דאַמען־און שאָך־שפּיל. דאָס ברעט — אויסגעצייכנט מיט קרייד אין דער הויך, אויף דער פאָדלאָגע פאַרן אָרון־קדש, די שטיינדלעך

און די פיגורן — געקנעטן פון ווייס און ראַזאָווע ברויט, און געטריקנט אָדער אויסגעשניטן פון קאַרטאָפליעס, די שוואַרצע — אין די שאָלן!

פאַקטן פון קוים דריי „פאַרנעפלטע" קינדער-יאָרן... וואָס טו איך מיט זיי? אויף וואָס פאַר אַ שנירל צי איך אויף די שטיינדלעך, גלעזלעך און די פאָר פערל?

אָט בינדט זיך מיר צוזאַמען מיין באַקאַנט ווערן מיט פיר-פּיסיקע! דאָס וועל איך קענען פאַרציילן, ווי מען דאַרף!

די שטאָט, וואָס איך האָב גרייט געטראָפן, און וואָס, אַריינגעדרעגגט צווישן וואָלין, פאַרגרעסערט זיך נישט און ענדערט זיך נישט, וועל איך ערשט זען אין שעבערשין, דריי מייל פון דערהיים, וווּהין מען האָט מיך צון אַ מלמד פאַרשיקט. אויף אַ גאַנצן זמן... מענטשן זע איך אויך עפּעס נישט. מהאי טעמא... אַ קליינע, רויקע שטאָט, פון וואַנדערן, עמיגרירן האָט מען נאָך קיין בייזן חלום נישט, זעלטן עמעץ „גייט אַוועק, פון וואַנען מען קומט נישט צוריק", זעלטן ווערט עפּעס אין דער משפחה געבוירן... איך געדענק נאָר דעם „הילך", די קנאַלן, ווען מען האָט די פעסטונג צעשאָסן, דעם רבינס מיט דער רביצינס שרעק, די מויערן פון די הייזער וועלן זיך שפּאַלטן... אויך געדענק איך די שרעק, ווען עס האָט געברענט „אויפן זייגער" אין טורם איבערן מאַגיסטראַט. מען האָט זיך בעפּאַקט. אַ שניי און אַ שטורם. דער טורעם, דער ברענענדיקער וואַקלט זיך, ער קען פאַלן און אַרויפפאַלן אויף די הייזער, דעכטס אָדער לינקס. צעשמעטערן די שטאָט. אַוועקגיין מיטן רויך... מען פּאַקט זיך אינדערהיים, און איך לויף אין שול אַריין, ראַטעווען די ספרי-תורהס...

*

מיט קעץ האָב איך מיך באַקענט נאָך אין חדר ביים רבין ר' בעריש'ל. ביי אונז אינדערהיים איז אויך אַ געוויסע צייט אַ קאַץ געווען, האָט מען זי משלח געווען, איך זאָל מיך נישט

שפּילן מיט אַ קאַץ... קי און אָקסן זע איך גאָר ווייניק. איך ווייס פון וואַנען עס קומען: מילך, קעז, „פּאָדסמעטענע" (זויער-מילך) און סמעטענע... פאַראַן אויך, מען ברענגט אַמאָל אויף אַ רפואה, ציגן-מילך... זעען זע איך קיין אָקס און קיין קו נישט. „בלעקען" און „מע" הער איך נור פון חברים, וואָס מאַכן עס נאָך אין אַ קינדער-שפּיל. אָקסן און קי פירט מען צו „אונז" (מיין זיידע איז פּאַכטער געווען) אין שחט-הויף אריין, נאָר איבערן שאָסיי, אַרום שטאָט.

מיט פערד — גוט באַקאַנט אויך. פאַרשטייט זיך, געננוג פון דער ווייטנס... אין הויף פון „הייפל" אַ גרויס פיר-עקיק אַלט הויז, אויף פיר אַרומיקע גאַסן, אין עק שטאָט, ביי דער לעמבערגער בראָם, ווו מיין רבי האָט געוווינט, שטייען פוּערן אין מאַרק-טעג מיט די פורן... פון איינעם פון די וועגן האָט מען דאָך באַקומען, פון ראָד אַראָפּ, אַביסל שמירעכץ צום רבינס סאַמאָוואַרל. איך מאַך סמיטשקעס פון פערדס האָר, נאָר איך אַליין רייס נישט. אַ ביסל פחד, אַ ביסל צער בעלי חיים...

די אָפיצירן פון גאַרניזאָן האָבן פערד. דער גאַרניזאָן בייט אָוועק, קומען קאָזאַקן, טיילמאָל אולאַנען, הוזאַרן... אויפן פּלאַץ, ביים געזעגענען דאָס מיליטער, וואָס איז געגאַנגען פון אונז צום טערקישן קריג[1], האָט אַרומגעטאַנצט אַ יונגער גענע-ראַל אויף אַ פערדל, אַ שיינס, אַ סאַמעטנס, מיט אַזאַ חן, און מיט אַזוינע פליטערלעך באַהאָנגען...

„פערד ווי לייבן" האָט ישראל זשדאַנאָווער, ביי וועלכן מען דינגט פערד, אויב מען דאַרף ערגעץ פאָרן אין אַ נויטיקער זאַך, נישט שלעפּן זיך מיט אַ פויערישער פור...

„זשדאַנאָוו", דריי וויאָרסט הינטער דער לעמבערגער בראָם, איז אַמאָל געווען אַ יידישע קאָלאָניע. די פּוילישע רעגירונג האָט געוואָלט צוציען יידן צו ערד-אַרבעט און צוגעזאָגט הנחות פאַר יידישע קאָלאָניסטן: יאָרנלאַנג פריי פון אָפּצאָלן און דער עיקר — פון מיליטער... פאַרלייגט די קאָלאָניע האָט ד"ר עטינגער[2],

---

1) מלחמה צווישן רוסלאַנד און טערקיי אין יאָר 1856 — רעד.

2) ד"ר שלמה עטינגער, אַ באַרימטער יידישער שריפטשטעלער, געבוירן אין זאַמאָשץ אין 1801, געשריבן אַ סך משלים און אַ קאָמעדיע „סערקעלע" — רעד.

אַליין מיט די קינדער אין פעלד געאַרבעט... נישט מיינע ציַיטן, אין מיינע צייטן איז שוין ד״ר עטינגער לאַנג געווען אַ שוכן עפר. זיין זון האָט שוין צערקווע געבויט, פון טאָג צו טאָג רייכער געוואָרן. „און פאָרט — האָט מען אויס קנאה געזאָגט—פילט מען אים פון די הענט דאָס מיסט, וואָס ער פלעגט פירן...״ און פון אַלע יידישע קאָלאָניסטן איז געבליבן איין ישראל, וואָס האָט געפירט נישט קיין שלעכטע ווירטשאַפט. געהאַלטן קי, דאָס ווייב צעטראָגט די מילך אין שטאָט, אויף שבועות — אויך פּיטער און גאָמילקעס, און קאָנקורירט זייער שטאַרק מיטן מילכיקער פון שיטאַניעץ (אן אַנדערע זייט הינטער דער שטאָט), וואָס האַלט אויך „פערד, ווי די לייבן״...

און איצט — די באַקאַנטשאַפט, וואָס ווערט פון מיר געמאַכט מיט הינט...

פריער הער איך פון הינט...

אן אַלטע דייטשקע איז „אוועקגעקומען״, אַ פאַרזינדיקטע. געטראָגן אייגענע האָר[1]), און נאָך אַנדערע פלעקן געהאַט אויף דער נשמה, פון וועלכע מען רוימט זיך אויפן אויער און מען פאַרציילט, אַז איר נשמה איז אַריין אין אַ הונט, אין אַ שוואַרצן, „קודלאַטן״ הונט (ער איז אַריין אין „מאָניש״), וואָס דרייט זיך נאַכט אויף נאַכט אַרום אויפן דאַך, איבערן הויז, ווו זי האָט געוווינט. דער בעלפער, וואָס מאַכט פרייטאָג ביי אונז די פיש, האָט אים אַליין געזען... סליחות-צייט גיי איך מיטן טאַטן, אַ שטיק נאָך פאַרטאָג צו סליחות, און זוך, נישט אינגאַנצן אָן שרעק, דעם הונט אויפן דאַך — קיין זכר.

חברים אין חדר און אין בית-המדרש רעדן פיל פון הינט, יונגעלייטלעך — אויך. די הינט זענען אַ שטיין אין וועג... לאָזן קיין לעבעדיקן מענטש פון שטאָט נישט אַרויס...

הינטער דער לעמבערגער בראָם, נאָכן בית-עלמין, נאָך דער ביי-שטאָט, אַ צוויי וויאָרסט ווייטער, איז פאַראַן אַ דאָרף יאַטוטאָוו. האָט יאַטוטאָוו אַ שענק מיט אַלטן מעד, באַרימט אין

---

1) ביי פרומע יידן איז אָנגענומען, אַז באַלד נאָך דער חתונה שערט די פרוי אָפּ די אייגענע האָר און טוט אָן אַ שייטל. — רעד.

דער סביבה. פּריצים קומען אַהין טרינקען. אַ יונגנמאַן אויף קעסט ווילט זיך אַהין... פאַרצייטנס, פאַרציילט מען, פלעגן באַלעבאַטים, יעדן זומערדיקן פרייטיק, נאָכן מרחץ, גיין קיין יאַטוטאָוו, אונטערלענען זיך, פאַר קבלת שבת, מיט אַ גלעזל מעד... נישט היינטיקע צייטן... היינט קען מען שוין נישט. עפּעס בייזע הינט איינגעפירט. אַ קעסט-קינד האָט זיך געוועט, ער וועט זיך אַראָפּכאַפּן... „האָסט אַ פּסוק?״—לאַכט מען. ניין... ער האָט אַ „ספּאָסאָב״. הינט, האָט ער בקבלה פון אַן אַלטן פויער, פגרן פאַר ווייך-ברויט, אויסגעשמירט מיט שווייס פון אַ מענטש. וועט ער נעמען אַ שטיק ווייך ברויט, אויסקנעטן אין די הענט, ביז ער וועט עס דורכנעמען מיטן שווייס, און וואַרפן... מען געוועט זיך (אַזוי פאַרציילט מען). ער גייט, קומט, מחילה, צוריק אָן הויזן און אָן אַ שטיק „ווייך-פליייש״ פון אַ פוס.

שיטאַניעץ, הינטער דער לובלינער בראָם. נאָכן שחט-הויז, האָט, ווי איך האָב שוין דערמאָנט, אַ מילכיקער. האָט ער אַ שטיקל „מילכיקע אכסניא״. פאַרקויפט ער זומער-צייט ערדערנע שיסעלעך סמעטענע. פאַר אַ דרייער אַ שיסעלע. קאַלט, אַ מחיה, פון קעלער אַרויס, און גאָמולקעס מיט „קמינעק״ (קימל). אויך בייזע הינט אין דאָרף!.. מען קען אפילו זיך אָפּשטעלן ביים שאָסיי, אַ געשריי טון: יאָסל! קומט ער אַרויס און פירט, דורך די כלבים, מיט אַ בייטש... קען אָבער אַמאָל יאָסל נישט זיין אינדערהיים, דערהערן וועלן די הינט! און אַליין דאָס בילן — איז ווייניק?

מען קען אפילו אין שחט-הויז אַריין, ווו די שוחטים בראָטן און זענען מכבד מיט אייטער, נישט קומען; אַזוינע כלבים מיט בלוטיקע פאַרגאָסענע אויגאַנעס. מיט די קצבים לעבן זיי גוט, די חיות רעות לעקן ביי זיי פון די הענט און פון כאַלעוועס אַראָפּ דאָס בלוט, מיט וועלכע זיי באַשפּריצן זיך,— די שוחטים זענען שוין אַמאָל אין אַ סכנה, גייען לאַנגע קאַפּאָטעס, נישט שפּענצער מיט שטריק, ווי די קצבים, — און הינט האָבן דאָס נישט ליב...

הינטערן פלאַץ, ווו די אָפיצירן וווינען, זענען פאַראַן

גרינע טאָלן; שענער, ווי די לאַנקעס ביים טייך הינטער דער שטאָט. און בלומען וואַקסן, אַ מחיה צו שפּאַצירן. דערצו ליגן דאָרט פון פעסטונג געבליבענע קוילן און גראַנאַטן, אין דריי־עקיקע קופּעס (הויפן), כמעט אַ שרעק! און היינט מעג מען שוין קוקן, ווייזן מיט אַ פינגער, אַפילו אָנרירן מיט אַ האַנט (נישט טשעקאַווע?). דאָס פעסטונג איז דאָך שוין אויס פעסטונג, די מויערן צעשאָסן, דריי פערטל וואָלן אָפּגעשיט, — איז אָבער דער דורכגאַנג דורכן פּאָלקאָווניקס הויז, און אין פעדער־הויז שטייט אַ הונט, אַ גרויסער, אַ שוואַרצער, אַ קודלאַטער — גרויס ווי אַן אָקס! אַפילו אויף אַ קייט, אָבער, אַז ער רייסט איבער די קייט? וואָס איז ביי אַזאַ הונט אָפּרייסן זיך פון אַ קייט? בפרט, אַז ער וועט דערזען אַ קאַפּאָטע? אַהין גייט נאָר מיין רייכער קרוב (אַ קאַלטער פעטער) י. מ., וואָס האָט אַ הויז אין שטאָט, אַ פּאַלוואַרק הינטערן שטאָט, אַ הויז אין וואַרשע, ווו ער פאַרברענגט חדשים, און איז פּאַדראַטשיק, און קומט אין קלוב אַריין, און בעט אָפּט דעם פּאָלקאָווניק, מיט וועלכן ער האָט עסקים, צו זיך, און גייט אָפּט צו אים... ער איז געוווינט צו הינט, האָט א ײ ג ע נ ע אין פּאַלוואַרק, ווייסט, ווי זיך נוהג צו זיין. און דער עיקר — טראָגט זיך שוין האַלב דייטש...

און אפילו קליינע, חנוודיקע, מיוחסדיקע הינטלעך האָבן פיינט יידישע קינדער... עס שטערט דעריבער דאָס באָדן זיך זומער, ביים טייכל. אַרום זענען לאַנקעס פון פעסטונג, פון געוועזענעם; נעמט אַראָפּ דאָס היי דער געוועזענער, ווי עס זעט אויס — דער פאַרגעסענער „סמאָטריטעל". וויל ער נישט, יידישע קינדער זאָלן גיין זיך באָדן, ווייל זיי האַלטן זיך נישט אינם שטעגל, וואָס פירט צום טייכל, און לויפן, און יאָגן זיך איבער גראָז און היי. און דער שמאָלער גאַנג פון שטאָט אַרויס, — איב מען וויל נישט מאַכן אַ גרויס אומוועג, דורך דער שעבערשינער בראָם, איבערן שאָסיי און דערנאָך לינקס איבער די גריבער! — איז פונקט צווישן אַ פאַרגעסענעם וואַל און די פענסטער, ווו דער סמאָטריטעל וווינט... וואָלט אייגנטלעך דער סמאָטריטעל נישט געווען

אזוי געפערלעך. ער שפילט גאַנצע נעכט אין קלוב אין קאָרטן, און בייטאָג האָט ער ליב דעם ביטערן טראָפּן — טרינקט ער און שלאָפט... ער וואָלט נישט געהערט, כאָטש זומער שלאָפט ער ביים אָפענעם פענסטער, און מען שלייכט זיך פאַרביי שטיל: פאַרן הויז נעמט מען שטיוול און שיך אַראָפּ, מען גייט אויף די שפּיץ נעגל, מען האַלט דעם אָטעם איין... מען הערט, ווי דאָס אייגענע האַרץ קלאַפּט, און דער סמאָטריטעל שנאָרכט...

וואָלט גוט געווען? האָט ער אָבער אַ ווייב! און זי שפּילט נישט אין קאָרטן און טרינקט ממש גאָרנישט... „אַ היכע ווי אַ דראָנג, אַ דאַרע, ווי אַ שטעקן, אַ פלאַכע, ווי אַ ברעט, אַ פּנים (נאָך פּאָקן!) ווי אַ רייב-אייזן, מיט אַ בעזעם-קווייטן איבערן שפּיציקן קאָפּ". — מען האָט דערפון אַ לידל געמאַכט, געוויס האָב איך מיטגעהאָלפן...

וואָלט זי אָבער אויך נישט געפערלעך געווען. ערשטנס — אַ מזג-טוב פון אַ גויע. קינדער, אפילו יידישע, אין קאַפּאָטקעלעך, האָט זי ליב אהבת-נפש; מען זאָל זיך לאָזן, וואָלט זי אין גאַס געכאַפּט און געקושט, קען זיין, ווייל זי אַליין האָט נישט און האָט נישט געהאַט קיין קינדער... און דריטנס, אויב זי לויפט נישט אַרום איינקויפן אין מאַרק, אין די געוועלבער, וואָס פאַר־נעמט איר דריי פערטל טאָג, זיצט זי איינע אַליין אין שטוב און לייגט זיך קאָרטן.

וואָלט זי, הייסט עס, קיין שטערונג נישט געווען! האָט זי אָבער — אַ הינטל! און אַ הינטל אַ „יקר המציאות", אַ מיוחסדיקס... שפּעטער, אַז זי איז אַן אַלמנה געוואָרן, און אונזער פעלדשער האָט געכאַפּט ד ס גרויסע געווינס, האָט ער ביי איר דאָס הינטל אָפּגעקויפט פאַר אַ מטמון. מען זאָגט פאַר שש מאות זהובים! און— ער האָט זיך געקויפט אין שטאָט אַ הויז, ווו ער האָט געעפנט אַ מאַגאַזין פון ביכער „אויף אַלע לשונות", צו בילדן די שטאָט, און אַ קליין הייזל הינטער דער שטאָט... דאָס הויז אין שט ט מיטן מאַגאַזין האָט ער איבערגעגעבן די זין, און ער אַליין, (שוין אַן אַלמן) האָט זיך אַרויסגעצויגן מיטן הינטל אין הייזל הינטער דער שטאָט, און איך האָב דעמאָלט קוים פאַרגעהאַלטן מיינע

חברים, זיי זאָלן זיך נישט נוקם זיין אינם „יידיש געוואָרענעם הינטל״ פֿאַר זיינע חטאים, ווען עס איז אַ גויש הינטל געווען...

דערווייל אָבער איז נאָך דאָס הינטל ביים סמאָטריטעלס ווייב, און איך דאַרף עס דאָ פֿאַרציילן זיין גרויסע זינד!

איין איז עס אַ הינטל, ווי דערמאָנט, אַן איידלס, אַ סאַמעטנס, אַ שוואַרץ-גלאַנציקס, מיט אַ ווייסן פֿלעק צווישן די אייגעלעך, וואָס זעען דעריבער אויס, ווי געבלענדט. און פֿיסלעך האָט עס דינינקע, אונטן – די פֿיסבלעטלעך – איבערגעבויגענע, עס זעט אויס, אַז עס גייט אויף די קניען... און אינגאַנצן אַ ציטעריקס, מיט אַ ציטעריק ביי-קולעכל. און אַז עס ווערט מיד, זיצנדיק ביי דעם סמאָטריטעלס פֿלוניתטע אויף דער שויס, און עס כאַפּט זיך אַ ביסל לופֿט צו שעפּן, אַ ווײַלע אַרויס פֿאַר דער טיר, און דערזעט אונז, אונז יידישע קינדערלעך, הייבט עס אויף דאָס ציטעריק ביי-קולעכל און וועקט אויף דעם סמאָטריטעל, וואָס וויסט שוין, וואָס עס באַטייט. און שיקט אונז נאָך זיינע לייט, אונזער אָנטון צו פֿאַרנעמען... איז אַ חרפּה און אַ האַרצ-ווייטיק – די ציצית ביי די גויים אין די הענט! מוז מען זיך אָפּקויפֿן, אָדער אַזוי לאַנג שרייען און וויינען, ביז די לייט קריגן רחמנות, אָדער עמעץ קומט אָן און לייזט אויס.

טאַטע-מאַמע זאָגן: „אַ לעבונג אויפֿן סמאָטריטעלס קאָפּ!
עס וואָלט דען איינגעזעסן אין חדר נאָך ספירה!?

פֿון הינט פֿאַרציילט אויך מיין קראַנק ברודערלס ניאַניע. אַ קרענקלעך ברודערל געווען, נאָך מיר דאָס דריטע... עס דאַרף השגחה. דער טאַטע פֿאָרט אַרום צו פּריצים וועגן מסחר, די מאַמע – אין געוועלב, דאָס שוועסטערל – צו קליין, שפּילט זיך נאָך אין צייכן, אָדער פֿאַרן געוועלב אין זאַמד. צום ברודערל נעמט מען צו אַ גויע פֿון דאָרף.

איז עס אַ קליינע, אַלטע גויע, שיטערלעכע ווייסע האָר, אַן אויסגעדאַרט פּנים; קליינע, נאָר שטילע אייגעלעך, און פֿייכטע האַלב-פֿאַרשכורטע; זי טרינקט, און טרינקענדיק ווערט זי נאָך בעסער, נאָך געטרייער. האָט אַ מאַן אין דאָרף, צו וועלכן זי בענקט, כאַפּט זיך אַרויס פֿון צייט צו צייט, און קומט צוריק–

צעשלאָגן, צעביילט, אָפּגעצויגן, האַלב נאַקעט... און ווערט צום הויז נאָך צוגעבונדענער, נאָך געטרייער... שלעפּט זי מיין קראַנק ברודערל איין מיט געזאַנג און מיט מעשיות... פאַרשטיי איך ווייניק פּויליש, נאָר איך שטויס מיך, טרעף, וואָס מען מיינט. כאַפּ איך מיך אַמאָל, פאַרנאַכט, אין שטוב אַריין, לייג מיך אויפן בעט, מכלומרשט — קאָפּ־ווייטיק, און הער מיך איין, ביז די מאַמע קומט און גיט „וויעטשערע".

זינגט זי אים „קאָלענדיס", געצויגענע, לאַנג - געצויגענע, און איך וואַרט אָפּ מיט שטילן האַרץ־קלאַפּעניש אויפן רעפריין:

— הצי, קאָלענדאָ, קאָ—לענדאָ!

אַמאָל, פאַלט איר איין, פאַרציילט זי (האַלב שיכור) פון אַ גויישן מלאך־המות — אַ פאַננע, וואָס פליט אַרום אינדערלופטן און האַלט, און פאָכעט מיט אַ ווייס לייכל... און דער, אויף וועלכן זי פאָכעט, — גייט פון דער וועלט; איז עס אַ שטאָט, ווערט אַ מגפה... נאָכמער טעות! איך ווייס דאָך: דער מלאך־המות איז אַ מאַנספּאַרשוין, האָט טויזנט אויגן...

איז אַמליבסטן, ווען זי פאַרציילט וועגן חיות ובהמות פון דאָרף. ליבער—פון פריצישע און דאָרפישע הינט. דאָס פאַרציילט זי לעבעדיק, מיט באַוועגונגען, מאַכט נאָך ממש דאָס בילן, דאָס כאַפּן, דאָס לויפן...

די פריצישע הינט זענען פלינקע, גייען אויף געציג; אויף לאַנגע שנירן געפירט. אז מען גיט אַ בלאָז, לאָזט מען זיי אָפּ, פליען זיי, ווי די ווינטן... יאָגן נאָך די חיות... און — גבורים! — פאַלן אָן אפילו אויף ווילדע חזירים, אויף בערן און וועלף, כאַפּן געשיקט האָזן און פיקסן... אויף חזירים — אַ מצוה! אויף די האָזן וועקט זיך רחמנות, אויבוויל איך האָב קיינמאָל קיין האָז נישט געזען און ווייס פון אים נאָר פון דער תורה, ווו ער ווערט פאַרעכנט צווישן די „נישט ריינע"... אָבער אַ ציטעריקס איז עס, לויט זי פאַרציילט, אַ שטיל־ציטעריקס. אויף די פיקסן — אויך אַ מצוה; ווערגן די הינער, אַזוי פאַרציילט זי! און לויפן, דאָס ווייס איך, איבער די חורבות פון בית־המקדש... און פון „שיר השירים" ווייס איך, אז זיי פאַר־

דאַרבן די ווייַנגערטנער אין ארץ־ישראל... קלוג זענען זיי, די פּיקסן, אָבער וואָס טויג מיר זייער חכמה, אַז עס איז נאָר צום שלעכטן?

די פֿויערשע הינט זענען אויך בריהס. היטן פֿאַר גנבים... זיי ליידן פֿיל. מען האַלט זיי, דאָס מערסט, אויף קייטן, אַזוי הייסט די פּאָליציי. און די גנבים סמען זיי... און די הינט זענען אַזוי געטריי! זיי בילן און וועקן דאָס דאָרף, קוים באַווייזט זיך אַ פֿונק, אַ שׂרפֿה. אָדער ווינטער־צייט, אין די גרויסע פֿרעסט, ווען די חיות, פֿון הונגער געטריבן, לאָזן זיך פֿון וואַלד אַרויס צום ישוב — באַלד אַ רעש, אַ געפּילדער! כאַפּן זיך די פֿויערן אויף, לויפֿט מען אַרויס מיט שטעקנס, מיט דרענגער, מיסט־גאָפּלען, הו־האַ! מען רינגלט אַרום, מען קלאַפּט דער חיה אין קאָפּ אַריין. מען צעשמעטערט איר דעם קאָפּ.

„און פֿאַרוואָס כאַפּן זיי אין שטאָט די „היצלעס" (הינטשלעגער)?

— — — — — — — — — — — — — — — —

און באַלד איז מיר באַשערט געווען צו באַקענען זיך מיט לעבעדיקע פּריצישע הינט.

דער טאַטע, ווי דערמאָנט, האַנדלט מיט פּריצים. דאַרף ער אַמאָל, אין אַ ווינטער־טאָג, אַרויספֿאָרן צום פּריץ קיין סטאַבראָוו, פֿאַלט אים איין, מיך מיטצונעמען. פֿאַרפֿאָרט ער צום „הייפֿל" צו, קומט אין חדר אַריין. — עס איז קיין מנהג נישט, צו פֿאָרן איבער דער שטאָט. ווער דאַרף וויסן, ווער וואַהין עס פֿאָרט, וואָס פֿאַר אַ געשעפֿטן עמעץ האָט? אַ קלייניקייט: קאָנקורענץ און עין הרע!

אפֿילו מיין רייכער, קאַלטער פֿעטער, דער דערמאָנטער י. מ., וואָס גייט איבער דער שטאָט מיט פֿאַרלייגטע הענט הינטער זיך, אפֿילו ער, וואָס מען שיקט נאָך אים זיינע אייגענע פֿערד פֿון פֿאָלוואַרק, פֿאָרט אויך אַרויס נישט פֿון מאַרק, נאָר פֿון הינטערגעסל; גייט דורכן הויף צו דער בריטשקע. אַנדערע גייען אַרויס פֿון שטאָט און זעצן זיך אויף. מאַכט מיין טאַטנס פֿאַר־פֿאָרן פֿאַרן הייפֿל אַ רושם. אַז ער גייט אַרויף אויף די טרעפּ,

גייט מען אים נאָך; עס מוז נישט זיין אומזיסט! געעפנט די טיר, לאָזט מען זי אים נישט צומאַכן: הינטער אים, אין טיר בלייבט שטיין מיט אויסגעגלאָצטע אויגן אַ ייד, הינטער אים — עטלעכע ווייבער. דאָס חדר גאַפט. און אַז דער טאַטע זאָגט, נאָך וואָס ער איז געקומען, גאַפט מען נאָכמער.

— ר׳ יודל — פּרוווט זיך דער רבי, — ס׳טייטש, בטול־תורה?

דער טאַטע צעלאַכט זיך. ער ווייסט און אַלע ווייסן, אַז איך און יחזקאל זענען מיר פריי אויף פינף און זעקס טעג אין וואָך. ער, אַ געלאַסענער, הערט זיך איין צום שיעור באַלד זונטיק און פאַרטרעט דעם רבין, וואָס איז אַמאָל פאַרנומען מיט אַ ביי־פּרנסה, אַ שדכנות, צי אַ בוררות, און גאָריט מיט די חברים. איך, ווייטער, לערן ערשט פרייטיק... פרייטיק קריגט דער רבי „בחצי חנם" אַ באָבעלע פון ר׳ משה יצחקס גאָרקיך פאַר אויספירן עפּעס אַ שידוך. איז פאַרן באָבעלע — די ערשטע רעפּעטיציע צום פאַרהערן אויף שבת, און איך לערן, — נאָכן באָבעלע. האַלט זיך דער רבי ביי איין ווישן די פּעטע וואָנסן און אָפּשאָקלען די באָרד.

פאַר איך. יחזקאל וויל מיט. דער טאַטע האָט אים מורא צו נעמען. ער וועט זיך, חס ושלום, פאַרקילן, וועט ער זיך ביי פריידצלען (זיין מוטער) קיינמאָל נישט אויסקויפן...

מען קומט אין פעלד אַריין — עס כאַפּט מיך אַרום אַ ווייסע, דאָס ערשטע מאָל געזעענע, ווייטקייט. דער טאַטע איז שוין פאַרטראַכט אין די חשבונות מיטן סטאַבראַוועצער פּריץ, און איך בין געבלענדט פון שניי, און פון די „ברילייאַנטן" איבערן שניי, פון דער ציכטיקייט און ריינקייט... איך גיב אַ קוק צום הימל, און כאַפּ אָן דעם טאַטן ביים אַרבל:

— טאַטע, טאַטע, זע אַ געגליווערטע זון, ווי אונזער אתרוג־פּושקע!

געווען ביי אונז אַן אתרוג־פּושקע אַ מאַט־זילבערנע...

דער טאַטע אָבער לאָזט זיך פון זיינע חשבונות נישט אָפּפירן!

— רעד נישט קיין נאַרישקייטן... זײַ שטיל...

דערזע איך דעם שמייסערס אַקסל, אַזוינע ברייטע, און די קאַמישע, פוטערנע קוטשמע אויפן קאָפּ... און קוק פ אַ ר מיר... און זע, ווי די פערדלעך לויפן... קליינע, פלינקע פערדלעך, שפּריצן פון אונטער די פיסלעך גאַנצע וואָלקן שניי-שטויב. און דער פויער זיצט און רירט זיך נישט, ווי אַ שטיק זאַלץ זיצט ער, און די בייטש שטייט אים ביי דער זייט. ער דאַרף זי נישט! דער שליטן גליטשט זיך! נעמען די בייטש? וואָס וועט זאָגן ד'ער פויער? אַ בייטש איז דאָך אַ יצר-הרע! איך שטרעק אויס די האַנט, דער טאַטע, אומגעדולדיק:

— ניטע!

איך צי די האַנט צוריק. עס ווערט מיר קאַלט, דעם טאַטן זאָג איך נישט, איך בין אויפן ברוגז. דערווייל פאַרפאַרט מען פאַרן הויף, ווי אַ שטעטיש-הויז... נאָר הינט שפּרינגען אַרויס, ערגעץ פון אַ ווינקל... איינס, צוויי, דריי, פיר — — איך צייל, נישט אָן שרעק... הינט גרויסע, מיט די צונגען אויס די מיילער, טייל בילן... אַלע שפּרינגען צו... דער טאַטע מאַכט זיך נישט פון זיי. שפּרינגט אַראָפּ פון דער פור, טוט אויס דעם פעלץ, וויקלט מיך מיט אים אַרום, גייט צום הויף צו. טייל הינט גייען אים נאָך, בילנדיק... צוויי אָבער בלייבן, שטעלן זיך, פוןביידע זייטן שליטן, אויף די הינטערשטע, אָנגעשפּאַרט אויפן שליטן מיט די פאָדערשטע פיס. איך זע בחוש, זיי נישטערן מיט די אויגן אין שליטן, זוכן מיט די ציטערדיקע נעז, — נישטאָ עפּעס גוטס? דער פויער, וואָס האָט אָנגעהאָנגען האָבער פאַר די פערד און זיך אויך גענומען צום עסן, וואַרפט זיי שטיקלעך ברויט און שטיקלעך חזיר-פעטס. דאָס ברויט רירן זיי נישט, דאָס חזיר-פעטס שלינגט מען!

דאָס געפעלט מיר נישט!

— — — — — — — — — — — — — —

ווערט אַ גרויסע ענדערונג.

שבת פאַרהער איך מיך ביי ר׳ משה וואהל, ביים רב... אַ מזג טוב. מיך האָט ער ליב, און זאָגט דעם טאַטן:

— ער דאַרף אַן אַנדערן מלמד.

— ווו נעמט מען?

— שיק אים קיין שעבערשין צו פּנחסלען...

— וואָס וועט זאָגן ריוועלע?

— ווייסטו וואָס, יודל? פּרווו אַ זמן אין בית-המדרש, זאָל ער לערנען אַליין.

בלייבט אַזוי. עס איז טאַקע ענדע זמן. איך זאָג צו, אַז איך וועל גוט זיין, פרום זיין, אַ מתמיד זיין. און ווער פריי! און כאַפּ מיך מיט געשמאַק צו חקירה און קבלה-ספרים... און נאָכמער לויף איך אַרום... טו מעשים.

טויג נישט. בלייבט, מען מוז באַקומען אַ רעכטן מלמד. דערווייל זאָל איך לערנען אינדערהיים. און, כדי איך זאָל נישט קענען אַרומלויפן, נעמט מען מיר די שטיוול צו אויף אַ גאַנצע וואָך. מיר מאַכט נישט אויס. לויף איך אַרום אין די שטעק-שיך אין הויף. ווערט ענג, וואַרף איך מיט פיס-באַוועגונגען די שטעק-שיך אויפן דאַך אַרויף, און כאַפּ מיך, דורך אונזער גאַניק אַרויף אויפן דאַך פון צווייסטאָקיקן הויף אַרויף, אַראָפּצונעמען זיי. דערזע איך די שטאָט דאָס ערשטע מאָל פון דער הייך, מאַכט עס אויף מיר קיין גרויסן רושם נישט. העכערע, דריי-שטאָקיקע הייזער, פאַרשטעלן זי... דערמאָן איך מיך, וואָס איך האָב געהערט, אַז פון גאַניקל, אַרום זייגער-טורם איבערן מאַגיסטראַט, זעט מען נישט נאָר די גאַנצע שטאָט, נאָר אַרום און אַרום שטאָט אויף אַ מהלך! כאַפּט מיך אָן אַ גלוסטונג דאָס צו זען. קריך איך אַראָפּ פון דאַך און גיי אַרום טעג און טראַכט, ווי אַזוי גנבעט מען אַוועק די שטיוול, און ווי אַזוי באַקען איך מיך מיטן אַלטן זייגער-מאַכער, וואָס גייט יעדן טאָג אַרויף, אָנציען דעם זייגער, ער זאָל מיך מיטנעמען...

זאָגט מען: אַביסל געלאַסענער געוואָרן... שמייכל איך

אין מיר אַריין און טראַכט ווייטער... דערווייל שטייענדיק פאַר־טראַכט אויפן „גאַניקל, הער איך, ווי דער טאַטע, אַרויסקומענדיק פון טיר צום גאַניקל (מיך, שטאַרק פאַרנומען, זעט ער נישט), רופט צו דער צווייטער טיר, אין קיך אַריין:

— מירל, זייטשע מוחל, לויפט אַראָפּ, נעמט אַ שליח און שיקט צו ישראלן קיין זשדאַנאָוו, ער זאָל תיכף ומיד קומען מיט די פערד...

מירל ענטפערט: „גוט, גוט! זי וועט זיך נאָר אָנטון, נאָר כאַפּן אויף זיך עפּעס...” דאָס וועט דויערן! נעם איך, כאַפּ און לויף קיין זשדאַנאָוו. דאָס גאַניקל פון זייגער ווערט דער־ווייל אָפּגעלעגט. לויף אין די שטעק־שיך. אין גאַס קוקט מען מיר נאָך, מען רופט: משוגענער! מען וויל מיך פאַרהאַלטן. איך דריי מיך אויס, ווי אַ שלאַנג. כאַפּט מען מיך אומגעריכט, רייס איך מיך אויס, און לויף, און קום... און פרעג (אַזוי פיל פוילישׁ קאָן איך שוין) אַ פויער פון דאָרף, וווּ ישראלס הייזל איז? „טאַם”, און ווייזט מיר מיטן פינגער. איך מיין, איך ווייס, און לויף, און פאַל אַריין צו אַ שכן אַ דייטש, אַ רייכן קאָלאָ־ניסט. און באַלד נאָך דער פורטקע פאַלט צו אַ הונט, גיט אַ שפרונג צו דער ברוסט, לעגט מיר די פעדערשטע לאַפּעס אויפן אַקסל, און קוקט מיט זיינע גרויסע, רויט־קלוגע אויגן אין מיינע אויגן אַריין: „ביסט אפשר אַ גנב!” אַ געלערנטער הונט, און וואַרט, עמעץ זאָל אַרויסקומען... וואָס איך פיל, מאָלט אייך אַליין. דעם הונט פאַרשטיי איך ווייניק. און אַ הונט איז ער אַ גרויסער, אַ ברוינער, אַ האָריקער... דער מוטערס מילך ווערט מיר אָנטרינען. און שרייען קען איך נישט, פאַרשנירט דער האַלז. אַ מערכה, מען האָט מיך נאָך אויפן וועג, פון ישראלס פענסטערל דערזען. באַלד שפּרינגט איבערן פּלויט אַ מיידל, כאַפּט אָן דעם הונטביים אַקסל, גיט אים אַ שליידער אַוועק און פירט מיך אַרויס צו ישראלן...

זיין טאָכטער געווען...

אַ מיידל, אַ יונגס — בלוט אין מילך. אויגן קלאָרע,

קלוגע און זיסע. אַ נעץ פון שווארץ-גלאַנציקע האָר. און אַזאַ גבורה... וואָלט איך געקאָנט קומען פון די לעמפערט-בערג...

פאַלט מיר איין גאָר צו באַווייזן אַ גבורה און אָנכאַפּן אַ געלן גרויסן הונט ביים עק... און ער גיט זיך אַ רוק אָפּ, אַ שפרונג אַרונטער, און אַ שפרונג אַרויף מיר אויפן אַקסל...

איך האָב ביז היינט אַ צייכן...

האָט זיך שוין איבערגעפּילט די מאָס, שיקט מען מיך קיין שעבערשין, צו ר׳ פנחסלען...

— — — — — — —

זאמאָשץ — שעבערשין — זאמושץ. — די לעצטע צוויי מלמדים. — חלומות

געבוירן און דערצויגן אין זאמאָשץ, מוז איך, אום זאמאָשץ צו זען, פאַרטריבן ווערן דריי מייל ווייט — קיין שעבערשין.

ערשט אין דער הילצערנער שטאָט (די איינציקע מויער איז דעמאָלט געווען דאָס פריצישע איינקופטס הויז אין מיט מארק — אן איינפּאַר-הויז, טראַקטיר און קלייטן צוזאמען); ערשט אין נידריק-געבויטן, שינדל- און אויך שטרוי-געדעקטן שעבערשין, פלאַנצט זיך און שטעלט זיך אויף, פאַר מיינע פייכט-פאַרבענקטע אויגן, מיין געמויערטע, דריי שטאָקיקע, אייזן- און דאַך-ציגל-געדעקטע היים, וואָס ציט זיך נישט אויס אין דער לענג, „ווי אַן אָפּגעשטאַנענער פיש", נאָר מוז, צווישן וואלן געדרענגט, וואַקסן אַרויף, צו דער הייך.

איך האָב געמוזט באַקומען צו זען דעם אומגעלומפּערטן הילצערנעם שטאָט-זייגער אין שעבערשין, — איך זאָל דערפילן די גאַנצע הויכע פּראַכט פון מיין היימישן זייגער-טורם, וואָס קראַצט, ווי מיר האָט זיך דעמאָלט געדאַכט, די וואָלקן!

שוין אויפגעוועסן בין איך אַ פאַרחלומטער...

מען האָט מיך איבערגעגעבן אַ שעבערשינער ייד, וואָס האָט מבטיח געווען, אַז ער וועט מיך בשלום צושטעלן צו ר' פּנחסלען אין שטוב אַריין, — איך זע אים נישט; פאַרנעפּלטע אויגן האָב איך. איך פיל אים נאָר מאָגער — אַזוי פיל פּלאַץ האָט ער מיר איבערגעלאָזט אויפן געזעס, שאַרף-בייניק — אויב

ביי אַ וואָגן־באַוועגונג אונזערע עלנבויגנס שטויסן זיך צוזאַמען, און הויך, — זיין שטומע קומט אין מיין אויער אַריין פון דער הויך. דאָס אויער מיינס איז אָפן: איך האָב נישט געזען, ווער עס איז אַראָפּגעקומען פון דער היים צו דער פיר, נאָר איך האָב געהערט, ווי דער ייד האָט געזאָגט:

— זאָרג נישט (בלשון דו — אַ היימישער ייד!), ריוועלע, — עלי ועל צוארי.

און זיך צום פורמאַן ווענדנדיק:

— וויאָ!

די פור רירט. קולות: פאָרט, להיים ולשלום! געמישטע: יונגע און אַלטע. דער טאַטע:

— און זיי אַ מענטש...

קלאַפּט דער וואָגן איבערן ברוק פון גאַס, פאַלט אַריין אין שאָטן פון קלויסטער, נעמט זיך לינקס, אַריין אין טונקלקייט פון דער שעברעשינער בראָם; אַרויס אויף דער ליכטיקער שיין, ווערט באַלד שטילער; שוין שאָסיי.

הייסט עס: איך פאָר קיין שעברעשין. לערנען ביי ר' פּנחסלען! ווער ר' פּנחסל איז און וואָס ער איז, ווייס איך נישט. אפשר האָט מען מיר אויסגעזוכט אַ תלין? איך דערפיל אַ ביטערקייט אויף דער צונג. און אינעווייניק הער איך אַ שטימע:

— שאָד נישט!

שעברעשין איז מיר נישט פרעמד... די שעברעשינער יידן רופט מען שעברעשינער „פלאַכטעס". פאַרוואָס, ווייס איך נישט, ווי איך ווייס נישט, פאַרוואָס מען רופט די ניישטעטער: „לעשניקעס" און אונז — „זאַמאָשצער פרעסער"; נישט אַלע זענען דאָך מומע־פריידלס, וואָס באַקט שטענדיק קעז־קיכן... ביי אונז אינדערהיים עסט מען אַלע טאָג קאַשע מיט יויך...

פון שעברעשין האָב איך אַפילו פיל געהערט. זאַמאָשץ האָט באַשטענדיק מגע ומשא מיט שעברעשין. פאַרענגט, ווי געזאָגט, צווישן וואַלן, אַלס געוועזענע פעסטונג, וואָס לאָזט זיך נישט צעשפּרייטן, האָט זאַמאָשץ נאָך היינט איר פּאָסט־אַמט אויף דער ניי־שטאָט, און דאַמאָלט — דעם אַלטן סאָנד (סוד, געריכט) איך

שעבערשין. דאָרט זיצט דער אַסעסאָר, וואָס פּסקנט אי דיני ממונות־ אי דיני נפשות און האָט צו שאַפן איבער טויט און לעבן. פון זאַמאָשץ פירט מען צו אים אין קייטן גנבים... פון טאָמאַשאָוו' וואָס ביי דער גרענעץ, אָפּטרעטנדיק אין זאַמאָשץ ביים פּאָוויאַט' ווו מען מאַכט נאָך אַמאָל אַ פּראָטאָקאָל — קאָנטראַבאַנד, אַרומגע־רינגלט מיט אַ וואַך פון גרענעץ־זעלנער אין גרינע לאַמפּאַסן... פון הויף פון פּאָוויאַט האָט איינמאָל דודל גנב, אביגדור מלמדס פאַרלאָזטער יתום, אַראָפּגעגנבעט פון דער פור, אין דער וואַכס אויג, אַ פּעקעלע זיידנצייג, און באַפרייט אַ ייד, אַ מאַן פון אַ ווייב און אַ פאָטער פון אַכט קינדער, פון תפיסה. דאַמאָלט האָט אים די שטאָט אַלץ מוחל געווען; געגלעט איבערן היטל, געקניפּן, פאַר דער קונץ־שטיק, אין בעקל. און נישט איינער האָט געזאָגט:

— קום צו מיר אַריין נאָך אַ העמד.

קיין שעבערשין פאָרט אָפּט מיין חבר יצחקלס פאָטער פ. ג.

פ. ג. איז א מושלם און אַן אפּיקורס, אויף וואָס די וועלט שטייט; און ער האָט עס בירושה, זיין פאָטער איז שוין אויך געווען פון די לייט...

זיין זון פ. ג. שטייגט אים נאָך איבער.

גאַנצע מעשיות פאַרציילט מען פון אים, די אויערן ווערן פול.

זענען די מעשיות וועגן פ. ג. וואָר? מען פאַרציילט אַזויפיל נישט אמת... און איך קען פרעגן מיין חבר יצחקל. היינט—אַרצט אין זאַמאָשץ, און ער וואָלט מיר באַלד געענטפערט דעם אמת. איך וויל עס נישט טון.

פ. ג. איז אַן אפּיקורס: שפּייט נישט אויס ביי „עלינו”, היפּט איבער די מלאכים פון שופר־בלאָזן, בלייבט שטיין ביי „כורעים”. און איר ווייסט, וואָס ער טוט אינדערהיים? דאַוונט שחרית, אין טלית ותפלין, זאָגט שמונה עשרה, און זיך איילנ־דיק צו פאָרן קיין שעבערשין, פוצט ער זיך אין איין וועגס מיט באַרשט און שוואַקס די שטיוול... אויפן טיש שטייט שוין ברויט מיט פוטער מיט קאַווע, און אַז דאָס מעסער איז שטומפּיק, שאַרפט ער עס אָן אָן דער רצועה... כפרות שלאָגט

ער נישט, הושענות — אויך נישט. און קען דווקא גאַנץ תנ״ך אויסנווייניק.

און — אַן אייזערנער מוח... און אַ מלומד פון זיך אַליין. האָט איינמאָל צופעליק געקויפט אין מאַרק, ביי אַ שכורן גוי, פּאָר אַ צענערל אַ פּוילישן קאָדעקס, און האָט זיך אויסגעלערנט „פּראַווע מיט פּויליש צוזאַמען", אַזוי אויך — געפונען, ערגעץ אויף אַ בוידעם, אַ פראַנצויזישע מאַטעמאַטיק, און אויסשטודירט פראַנצויזיש מיט חשבון צוזאַמען; דער פון וואַרשע געקומענער לערער לאַכט אַפילו אין די פויסטן. באשר בכן — דאָס פראַנצויזישע לשון, רעדט מען, נישט ווי עס שרייבט און דרוקט זיך, און פ. ג. לייענט דברים כּהויתן... לאַכט מען אויס אויפן לערער. ער קען פּלאַפּלען פראַנצויזיש מיטן אַפּטייקערס ווייב און דער קען טאַקע חשבון.

— איר שפּילט אייך מיט פ. ג. ?!

איינמאָל איז מען צוריקגעקומען און פאַרציילט, ווי אַזוי פ. ג. האָט זיך אַרויסגענומען אַ שלעכטן צאָן. נישט געגאַנגען צום רופא. פ. ג. האָט פיינט אַרויסצוואַרפן געלט! גענומען אַ גרויסן נאָגל, אַריינגעשלאָגן כּמעט ביזן קאָפּל אין גרויסן טיש אַריין. גענומען דערנאָך אַ קורץ שטריקל, איין עק פאַרקניפּט ביים נאָגלס קאָפּ, גענומען אַ האַמער און נאָך אַ זעץ אין קאָפּ אַריין, ער איז אַריין אין בלאַט פון טיש. דערנאָך אַרומגעבונדן מיטן צווייטן עק פון שטריקל דעם שלעכטן צאָן... שטייט ער אַזוי אַ ווײַלע איינגעבויגן איבערן טיש, גיט פּלוצלונג אַ וואָרף אַרונטער דעם קאָפּ. דער טיש — אַ שפּרינג אונטער, דער צאָן — אַ שפּרונג אַרויס...

אפילו זיך נישט אויסגעוואַשן דאָס מויל און גענומען די משנה, און געזאָגט"...

חשבון קומט אים ווייניק צו נוץ. יורי האָט אים בעסער געדינט, געגעבן פּרנסה, נישט די גאַנצע; דאָס ווייב האָט עפּעס אַ געוועלב. אָבער ער פירט גאַנץ אָפט פּראָצעסן, שרייבט „פּראָשבעס". פּאַרט צום אַסעסאָר קיין שעבערשין. אין דעם פאַך איז ער אַ גרויסער בעל-נצחון, טרעט נישט אָפּ. דער אמת

מוז אַרויס, ווי בוימל אויפן וואַסער. קיין פאַלשן פּראָצעס וואָלט ער נישט אָננעמען; די ערלעכקייט אַליין. האָט ער, פאַרציילט מען, געפירט 12 יאָר נאָכאַנאַנד אַ פּראָצעס וועגן אַ פונט פוטער. די פּראָצעסן־קאָסטן האָבן דערגרייכט ביז 600, זאָגט אַרויס: זעקסהונדערט גילדן; „אַזויפיל, וויפיל עס האָט געקאָסט דאָס הינטל, וואָס דער (רייך־געוואָרענער) פעלדשער האָט געקויפט ביים סמאָטריטעלס פלוניתטע"... וועלכעס צד עס האָט געצאָלט די קאָסטן באַצאָלן, ווייס איך נישט...

סיי־ווי־סיי, פאַרציילט מיין חבר יצחקל גאַנץ אָפט:

— מיין טאַטע איז געפאָרן —

און צפטער:

— מיין טאַטע איז געגאַנגען קיין שעבערשין...

פּ. ג. פירט זיך פּראָסט, נאַטור־מעסיק.

„אַ ייד — זאָגט ער — דאַרף זיין געזונט, ווי אַ פויער".

און אים — זאָגט דער עולם — איז זייער לייכט צו זיין געזונט: „כאַפּט זיך אויף ביינאַכט, און כאַפּט אַריין אַ מאָן־קיכל" (מען מיינט: אַ גאַנצע חלה) און — אומגעוואַשן! גייט דער ייד דריי מייל קיין שעבערשין צופוס...

— ס'טייטש ר' פּ., אין אייערע יאָרן — דריי מייל...

— איך גיי צו פוס נאָר אַ וויאָרסט...

— און דערנאָך?

— דערנאָך — נאָך אַ וויאָרסט און נאָך אַ וויאָרסט... און אַזוי, ביז ער קומט קיין שעבערשין.

און גיין גייט ער אויפן וועג — באָרוועס, מיט די שטיוול אויף אַ שטעקן איבער די אַקסל, דער שאָסיי האָט שאַרפע שטיינדלעך. אַ פיס היילט זיך אַליין אויס, אַ שטיוול מוז מען שיקן צום שוסטער! און שפּרינגט! מאַרשירט, ווי אַ זעלנער אין פראָנט, און קאָמאַנדירט זיך אַליין:

— ראַז־דוואַ, ראַז־דוואַ, ראַז־דוואַ!

ווייס איך, אַז איך פאָר אויף פּ. ג.ס וועג.

און קוים אַזאַ טראַכט געטון, דערזע איך אים! ווער איך אינערלעך פאַרגאַפט, ווי שאַרף און בולט איך זע אים!

אָט גייט ער... גלייך מיט דער פור. עפּעס טראַכט ער... די ברעמען — די לאַנגע, די געלע און שטעכעדיקע — איבער די אויגן אַראָפּ. איך האָב קיינמאָל זיינע אויגן נישט געזען, און ווייס נישט, וואָס פאַר אַ קאָליר זיי האָבן געהאַט... נישט באַהאַלטן האָט ער זיי, אַן אָפּענער מענטש געווען, — אַן אָפּענער, גערעכטער און פעסטער מענטש! — נאָר אַזוינע לאַנגע, געלע, שפּיציקע ברעמען געהאַט, וואָס האָבן נאָך לענגערע שאָטן געוואָרפן!

דערווייל גייט ער, מאַרשירט ער... אַ קורץ, פּצסט יידל, די פּאָלעס פאַרקאַשערט. די הענט — רעכטס, לינקס, רעגלמעסיק געוואָרפן, נאָר קאָמאַנדירן קאָמאַנדירט ער זיך נישט.

טו איך עס פאַר אים, הייב אָן:

— ראַז-דוואַ, ראַז-דוואַ!

מיין הויכן שכנס קול:

— פּע!

„אַ יינגל פאָרט צו ר' פּנחסלען, תורה לערנען... ווייסט, קונדעס איינער, ווער און וואָס אַזוינס ר' פּנחסל איז? ר' פּנחסל איז אַן אַלטער קאָצקער...” — — —

...איך פאָר קיין שעבערשין! וואָס איז, פאַרשיקט האָט מען מיך? דער טאַטע האָט מיך געלאָזט? די מאַמע — פיינט געקריגן?! איך בין אינדערהיים! אויף דער סאָפע ליג איך, ביים פענסטער.

אָבער פאַרוואָס ליג איך? מן הסתם — קראַנק. יאָ, די פּלייצעס ברעכן מיר אַזוי. עס מוז אָבער נישט זיין געפערלעך, דער טאַטע איז רויק אַוועקגעגאַנגען צו קבלת שבת, און די מאַמע נעמט זיך צו בענטשן ליכט. אַ שיינע צוויי פאָר זילבער לייכטער מיר האָבן. דער עיקר די הויכע פאָר, די מיט די רייזעלעך און קניידעלעך... די מאַמע בענטשט ליכט ערנסט, אוי, ווי פרום מיין מאַמע איז! און דאָך בין איך זיכער, אַז זי קוקט אויף מיר פון צווישן די פינגער... אַזוי, גלייך, קוקט זי נישט... קוקט און שמייכלט אַוודאי... אָט, שטייט זי שוין ביים צווייטן פענסטער... ליכט אָפּגעבענטשט און קוקט אויס

דעם טאַטן. לכּבוד שבּת: אין שטוב אין דער טערקישער שאַל; די לאַנגע אוירינגלעך ציטערן איר אין אויערן. וויל אָפּווישן די פאַרהויכטע שויב, דערמאָנט זיך: שבּת, און טוט עס נישט. אין גאַס איז פינסטער, און דעם טאַטן וועט זי דערקענען אינעם גאַנג... פאַרוואָס קומט נאָך דער טאַטע נישט? שטיקער ליכט שוין אָפּגעבּרענט... פאַררעדט זיך אַוודאי... קלויבּט זיך אַן אורח צום טיש... און אָט — עס עפנט זיך די טיר...

— גוט שבּת, גוט שבּת! דער טאַטע — פריילעך, נאָך אים דער אורח — עפּעס גרילעכציק און גרעבּלעך. די מאַמע ענטפערט שטיל: „גוט שבּת, גוט יאָר", און גייט איבּער דער שטוב און שטעלט זיך מיר צוקאָפּנס. איך ענטפער נישט, מיר האָט דער טאַטע קיין „גוט שבּת" נישט געזאָגט, ער האָט מיך נישט געזעען! זאָל ער זיך דערמאָנען און פרעגן, ווו לייבוש איז. ער פרעגט נישט, מאַכט קידוש. קוקט אויף מיר, און רעד נישט אַ וואָרט. איך בּין קראַנק, און ער מיינט, איך שלאָף. קוקט מיט גרויס בּאַרמהאַרציקייט. ער וואָלט געקרעכצט, נור שבּת... עס מוז מיר זיין ערגער. דעריבּער שטייט מיר די מאַמע צוקאָפּנס. פאַרוואָס לייגט זי מיר נישט די האַנט אויפן שטערן? זי וועט עס טון, זי מוז עס טון. אַנישט וועל איך מיך צעוויינען! — דערווייל וואַשט[1] מען זיך; דער טאַטע, דערנאָך — דער אורח. נעמט ער, דער אורח, אונזער גרויסע, שווערע, צוויי-אויערנדיקע פולע קופּערנע קוואָרט אין איין האַנט אַריין, גיט מיטאַמאָל אַ גאָס אויף דער צווייטער, — שעפּט אָן פון פעסל, טוישט די הענט — ווידער מיטאַמאָל אַ פולע קוואָרט וואַסער. און אַזוי דריי מאָל... בּיי אונז טראָגט וואַסער דאָס קראַנקע, קליינע אייזיקל, וואָס איז מפרנס מיט וואַסער-טראָגן אַ ווייבּ מיט אַכט קינדער, און נעמען נעמט מען בּיי אונז נישט פון דער קאַן, נאָר פאַר דער וואָך; דאָס פעסל טאָר נישט זיין ליידיק... מאַכט די מאַמע, וואָס שטייט מיר צוקאָפּנס, שטיל צו זיך, נאָר איך הער:

---

1) פרומע יידן וואַשן זיך פאַרן עסן און מאַכן אַ ברכה.—רעד.

— פרום אויף אייזיקלס חשבון!

דעם טאַטנס „אַ וועלט זעצט מען נישט איין", און דער מאַמעס: „פרום אויף אייזיקלס חשבון" — די צוויי זאַמען, די צוויי קערנדלעך, וואָס מען האָט מיר, אין דער יונגער נשמה אַריינגעוואָרפן, זענען קיינמאָל נישט פאַרלוירן געגאַנגען. שטענדיק, שטיל און באַהאַלטן, געשפּראָצט און אין אַלע מיינע זאַכן אויסגעשפּראָצט...

דערווייל אָבער עסט מען אָן מיר.

בין איך ווירקלעך אַזוי קראַנק?..

אָבער, איך פּאַר נישט קיין שעבערשין! קראַנקערהייט אוודאי נישט! ווי די פּלייצעס ברעכן, אָבער צו וואָס שעבערשין? קיין שעבערשין פּאַרט ר' זלמן דער שענקער. צום ברייהויז, הייוון באַשטעלן... דינגט ער ביי ישראל זשדאַנאָווער די פור. מוז מען דאָך פּאָרן אָדער מיט דער פּאָסט אָדער מיט אייגענע פּערד, אָדער אָפּצאָלן שטייער פּאַר נישט נוצן די פּאָסט... שיקט ער אין מאַגיסטראַט אַריין, אויף דער ניי־שטאָט אַרויס, און לאָזט זיך ברענגען אַ צייגניש, אַז עס זענען זיינע אייגענע פּערד. דער שומר וועט צולייגן נאָז און אויגן צום חותם מיט דער חתימה און פּרווון, און אפשר נאָך אַ פרעג טון: אפשר געפעלשט? און ר' זלמן שענקער וועט דער מוטערס מילך אַנטרינען, — שיקט ער דעם אייגענעם שליח נאָכאַמאָל אויף דער ניי־שטאָט און קויפט אויס אַ דערלויבניש צו פאָרן אויף אַ געדונגענער פור... און איז זיך מיישב: און שיקט צום דריטן מאָל אויף דער ניי־שטאָט אַרויס און לאָזט זיך ברענגען די פּאָסט...

דאָס פּאָרט ער קיין שעבערשין...

מען טראָמפּייטערט — טראַ־טראַ־טראַ...

און, אינמיטן טראָמפּייטערן:

— טפּרו—ו—ו! — — —

אָנגעקומען...

דער לאַנגער ייד כאַפּט זיין פּעקל און ווערט נעלם אין דער פאַרשאָטנטער הילצערנער פּאָדציענע[1], צווישן קלייטן, שטעלן און שרייענדיקע ווייבער... ר׳ פּנחסל, האָט זיך אויסגעוויזן, איז נישט אינדערהיים...

מיך מיטן קעסטל נעמט אַראָפּ די רביצין. אַ שוואַרצע, האָריקע, הייך-געוואַקסענע יידענע...

זי נעמט מיך אַראָפּ, מיך מיטן קעסטל, רייסט אונז ביידע קוים אַרויס פון צווישן אַ קרענצל ווייבער, וואָס האָט זיך שוין אַרום אונז פאַרזאַמלט... פון די ווייבער פליען צו מיר ווערטער:

— ר׳ יורלס... ריוועלעס... זון... עלטסטער זון... אַהערגעשיקט... מן הסתם — סחורה! צו ר׳ פּנחסלען — ער וועט אים שוין מאַכן פאַר אַ לייט... אַ שאלה... אַ יונג בוימל...

— אָבער, וואָס פאַר אַן אויגאַנעס! זעט! זעט!? —

לאָז איך די אויגן אַראָפּ, און די רביצין פירט... און זי פירט מיך אַריין אין אַ פאַרשאָטנטער שטוב, נאָר אַ טיר מיט אַ פענסטער אויף דער טונקעלער פּאָדציענע אַרויס... אין שטוב, קוים איך דערזע — קוימען-אויוון, אַ טיש און אַ לאַנגע באַנק, אַ פּאָר בענקלעך... ביי די ווענט — זעק... גראָע, ווייַנענדיקע ווענט. זעק מיט קאַרטאָפל, פון איינעם אַ ביסל אויסגעשיט... הויפן ציבעלעס, מייערן... זי ציט מיך ווייטער, אין אַ נאָך פינסטערער שטוב אַריין, וואָס ציט איר ליכטיקע חיונה דורך אַן אָפענער טיר אין ערשטן צימער אַריין, און האָט נאָך אַ פאַרמאַכטע טיר צום אַלקיר...

— ר׳ פּנחסלס אַלקיר, צינד פאַרנומען... מיין טאָכטער, נעבעך... מיט גאָט זיין הילף... געזונט אָפּפאָרן די טעג... ר׳ פּנחסל וועט קומען... אין אַלקיר וועסטו לערנען מיט אים תורה...

---

1) אונטערן שטאָט.

דאָס קול איז אויך שוואַרצלעך און האַריק, און פאַרגעסט נישט צוצוגעבן:

— ליכט, יינגעלע, ועסטו קויפן...

און גיט עפּעס אַ וויסטן שמייכל אין דער פינסטער:

— נישט אמת, יינגעלע, די מאַמע האָט דאָך דיר מיטגעגעבן קליין־געלט...

און דרינגענדיק:

— יאָ?

— יאָ, יאָ! — זאָגן אָבער קען איך נישט, קלונג איך מיט דער האַנט אין קעשענע.

— אַסך, אַסך... נו, יינגעלע, דערווייל זעץ דיך... ביסט דאָך מיד פון וועג. אָט דאַ, יינגעלע! דאָס בענקל שאָקלט זיך נישט...

זי זעצט מיך.

— און דאָ, זעסטו ביי דער וואַנט, צווישן דער שאַנק און דעם פעסל וואַסער. דאָ וועט זיין דיין געלעגער, איך וועל דיר פיין אויסבעטן. און דערווייל איז אָט זעסטו, אַ שיסעלע ציבעלקעס, ערשט געמאַכט; געוווסט, דו קומסט. און רעטעך אַביסעלע, שוויצט ׳פון זאַלץ... עס, עס... איך לויף נאָר אַקעגן דעם דאָקטאָר, ברענג איך דיר נאָך אַ גלאָז מילך... אָט אַן אייער־קיכל. זאָלסט דיך נישט דאַרפן וואַשן.

זי פאַרשווינדט. דער הונגער טוט זיינס, איך וויל אויך „פאַרעסן" דאָס קרעכצן פון אַלקיר... איך עס, און די טרערן רינען מיר פון די אויגן איבער די באַקן אין שיסעלע אַריין... אָבער — פאַרוואָס האָט מען עס מיך פאַרטריבן פון דערהיים? וואָס האָב איך אַזוינס געזינדיקט? — איך וויל נאָכקלערן, דערמאָנען זיך, פאַרטראַכט זיך און קען זיך נישט דערמאָנען. פאַרטראַכטערהייט, אויפגעגעסן דאָס גאַנצע שיסעלע, עס וועקט מיך אַ שרעקלעכער דורשט. געווייִנט שוין אַביסל צו דער פינסטערקייט, דערזע איך אויפן טיש אַ גלאָז מילך. מיין איך, די רביצין

איז שוין געווען, געברענגט. און איך האָב נישט געהערט. כאַפּ איך, טרינק אויס.

— — — — — — — —

ווייסט שוין שעבערשין פון מיין משוגעת, פון מיין פאַר־חלומקייט, טון אַלץ קאַפּויער. און ווער עס וויל, נעמט אין בית המדרש אַ שטיקל קרייד, מאַכט אויפן טיש אַ ראָד, אין מיטן ראָד — אַ פּינטעלע. אַרום ראָד שרייבט מען אויף אַלע מעלות טובות, וואָס אַ מענטש קען האָבן: אַ גוטער קאָפּ, אַ גוט האַרץ, אַ גוט אויג... און אין מיטן, ביים קליינעם פּינטעלע — „משוגע״...

„אַביסל משוגע וואָלט נישט געשאַדט, נאָר, אַז דאָס משוגעת איז אין דערמיט און אַלע מעלות אַרום, — איז אַלץ משוגע״...

דערווייל איז דאָס ווייבל געזונט געוואָרן, אָפּגעפּאָרן געזונטערהייט. ר׳ פּנחסל — געקומען, דעם אַלקיר פאַרנומען.

ליכט צו באַלייכטן דעם אַלקיר נעמט מען ביי מיר; נישט ער, די רביצין... יעדעס מאָל זאָגט זי: „ר׳ פּנחסל זאָל וויסן, וואָלט ער מיר די קאָפּקע אָפּגעריסן...״ איך באַמערק, אַז עס איז „צום גראַם״, און בין איר מוחל... אָבער לערנען אין אַלקיר לערן איך זייער זעלטן. ביי טאָג איז ר׳ פּנחסל דאָס מיינסט פאַרנומען מיט בוררותן... פאָרט אמאָל אויף אַ טאָג אין אַ בוררות ערגעץ אין אַ דאָרף, צי אין אַ נאָענט שטעטל אַריין. ביינאַכט האָט ער אין אַלקיר התבודדות, טרעט אויף און אָפּ, אָדער זיצט און שרייבט „חדושי תורה״...

און דער עיקר לערנען איז פאַרטאָג...

און ער טוט זיך זיינס ביי מיינע ליכט אין אַלקיר גאַנצע נעכט, און מיר שאַפט ער אַ חבר, צו לערנען פאַרטאָג אין בית־המדרש... אַהיים דערפון שרייב איך נישט. ערשטנס — פויל צום שרייבן בריוו, ביזן היינטיקן טאָג! צווייטנס — עס שמעקט מיט מסירה! דריטנס, אַז „זיי״ האָבן מיך אַוועקגעשיקט, איז נישט זייער דאגה... פאַראַן נאָך אַ פערטנס — און דאָס איז דער עיקר - איך בין אים דאַנקבאַר פאַרן חבר. דעם

עלטערן חבר האָב איך ליב באַקומען אהבת נפש. מיט פרייד כאַפּ איך מיך אַראָפּ, פיר פאַרטאָג, פון געלעגער. און לויף צום חבר... און וואַרט אָפּ זיין קומען מיט יונג-האַרץ-קלאַפּעניש! אַ יונגערמאַן, וואָס דערמאָנט מיך מיין פעטער שמואל-לייבוש מיט די ב״ויע, טאַנצנדיקע, דינע אָדערלעך ביי די שלייפן. יענער האָט אויך ליב צו לערנען פאַרטאָג. איך בין אַמאָל קראַנק געלעגן ביי דער באָבען אין דער גרויסער שטוב. און יעדן פאַרטאָג זיך איינגעהערט, ווי ער לערנט, שטיל, שטיל-זינגנדיק. דער יונגערמאַן, מיין חבר, לערנט אויך האַרציק. די שטימע — ווייך, סאַמעטן, פאַרגנבעט זיך אַזוי צום האַרץ. און שוואַרצע, שוואַרץ-גלאַנצנדיקע פאות, געלאָקטע האָט ער. און כאַפּט אָפּט צו עק פאה אין מויל אַריין, דורך די רויט-זאַפּטיקע ליפּן, צווישן די מילך-ווייסע ציין. און אויגן אונטערן שטערן, היינט וואָלט איך געזאָגט: „פייכט פאַרבענקטע“, דעמאָלט: „אַזוינע גוטע, גוטע“... „גוט“ און „טרויער“ איז דעמאָלט ביי מיר דאָס זעלבע. אין באַקן עטוואָס געלבלעכע, פאַרשאָטנטע, נאָר מיט אָפּגלאַנצן פון די „גוטע“ אויגן... איינמאָל, לויפנדיק אַזוי פאַר-טאָג אין בית-המדרש אַריין, האָב איך דערזען אַ „רוח“. ער האָט זיך געוויגט אין דער לופט, אַראָפּהענגנדיק פון אַ פענסטער אין אַן אַלט הויז... „נישטאָ קיין רוח“, ווייס איך! דאָס האַרץ אָבער קלאַפּט, דאָס בלוט פולסירט אָבער — איך זע דאָך פאָרט... דאָס האַלט מיך נישט אָפּ. איך לויף פאַרביי, נישט צום מקום קדוש, נישט צו „זבחים“, — איך ווייס איצט באַשטימט — צו מיין „חבר“... זיינע אויגן רופן מיך... שפּעטער האָט זיך אויס-געוויזן: עמעץ האָט אַרויסגעהאָנגען אַ העמד צו טריקענען... אָבער מיין שרעק, און דער לוין פאַר דער שרעק — זיין צערטלעכקייט!...

שטיי איך אויף, ווי געזאָגט, פיר פאַר טאָג, און ביי-נאַכט שלאָף איך זייער שלעכט. דאָס פעסל-וואַסער קילט מיר דעם קאָפּ; ווייל איך איבערדרייען דאָס געלעגער; מיין שוואַרצע רביצין פּאַטשט מיט די הענט:

— אַזאַ משוגעת, מיט די פיס צו דער טיר וויל ער ליגן...

י שלאָף איך און שלאָף נישט, און הער אַלץ, וואָס אַרום טוט ז,ך. הער איך, ווי ר׳ פּנחסל גייט אויף און אָפּ אין זיין אַלקיר, אָדער סקריפּעט מיט דער געגוזענער פּעדער איבערן פּאַפּיר, אָדער שטעלט זיך אַרויף אויף אַ בענקל און זוכט אַ ספר אין הענגענדיקן וואַנט-שענקל... געוואָלט אַרויסגעבן אַ ספר מיט פּשטלעך פאַר בר-מצוהס און חתנים...

די רביצין קלאָגט זיך אַמאָל:

— ׳ער זאָל מיר עס אַמאָל צוהעלפן צו דער אַרבעט...

און ער ענטפערט אין דער דריטער פּערזאָן:

— זאָג איר, אַז איך וועל מיין ספר ענדיקן, וועל איך איר קויפן פּערל...

און אָפּט באַקום איך צו הערן, ווי די רביצין רעכנט זיך, ביז שפּעט אין דער נאַכט אַריין, מיט שכנות, מיט וועלכע זי האָט געקויפט און פאַרקויפט בשותפות אַ מציאה...

הייבן הייבט זיך עס אָן שטיל, זייער שטיל... גלייך שטילע פייערלעך צישן, שלענגלען וואַרפן זיך איבער צישנדיק און אַלע מאָל: „טסס... דאָס ייִנגל שלאָפט". אָדער: „וועקט נישט דאָס משוגעתל", און „ר׳ פּנחסל שרייבט תורה!" פּלוצלינג — אַ הויך וואָרט, באַלד אַ גראָבס, און נאָך, און נאָך...

— „גנבטע, גזלנטע"... אַ קללה אַ שאַרפע... און שטענדיק מיינט מען „מיין" רביצין... און: שאַ, שאַ!

זי גיט נאָך! איר געלט, זייער נשמה! לאָמען נאָר איר פּנחסלען נישט וועקן... און דעם „תכשיט", וואָס קען אַהיים שרייבן אַ בריוו...

און עס ווערט רויקער... און נאָך די חשבונות — גלאַט אַ געריייד... מען געניצט, און עס פעדעמט זיך איין אַ שמוס. דאָס מערסט רעדט די רביצין, וואָס זיצט ביים קוימען-אויוון, נישט ווייט פון טיר און מיין געלעגער. און רעדן רעדט זי גאַנץ אָפט פון מיר...

דאַמאָלט ווער איך אינגאַנצן וואַך. עס אינטערעסירט מיך. איך ווער פון איר זייער פיל געוואָר און דערמאָנט.

זי רעדט, שטריקענדיק אַ זאָק, אָדער צערינדיק אַן אַלט

נגד. אַנדערע טוען דאָס זעלבע; מען גייט נישט פון שטוב אַרויס, אָן אן אַרבעט אין בוזעם. און אַלע אינטערעסירן זיך מיט מיר, מיטן „תכשיט", מיטן „משוגעת", מיט „די גרויסע, ברענענדיקע אויגן". „ווי ברענענדיקע הבדלות", האָט איינע פאַרגלייכט; איך האָב עס גענומען אין „מאָניש" אַריין. און די רביצין רעכנט אויס מיינע שגעונות. פאַרציילט, ווי איך רייס אַלץ פון מיר אַראָפּ. ווי איך שלייף אָפּ די אָפּצאַסן פון די שטיוול. „אַפילו דאָס היטל צעררייסט ער"...

אַ ווונדער! אַז אַ יונג לויפט אַרום גאַנצע טעג... ר' פנחסל איז דאָך שטענדיק אַ פאַרטראַכטער, אַזאַ למדן! און איידער ער קוקט זיך אום, והילד איננו. זוכט מען, ווו געפונט מען אים? הינטער דער שטאָט. ווו איז ער דער בחור? ביים וואַסער, אויף דער לאַנקע אויסגעצויגן. קוקט אין הימל אַריין אָדער מיטן פּנים צום גראָז... אָדער רוקט זיך ביז צום ראָד פון דער וואַסער-מיל און „אַז ער גיט אַ קאַלער זיך ווייטער? און אַז אַ קי, וואָס פּאַשעט זיך, וועט אים געבן אַ כאַפּ אויף די הערנער? — ווער וועט זיין שולדיק?"

— און מיינט איר — גייט מען איבער, נישט אָן גדלות, צו מיין אָפּשטאַמונג! — מיינט איר „אַבי ווער? — פון אַ שטיין אין גאַס געפונען? פון פאָטערס — ר' יודלס צד — אויסגעוויקט אין תורה, אין גדלות, אין עשירות, ביז צום רבין ר' העשל!.."

אַ שפּרונג, ווייל פון דעם צד נישט „באַהאַוונט". פאַר דאָס — אויספירלעכער פון דער מאַמעס צד, — זאַמאָשץ! —

און איך ווער געוואָר (אויב אמת), אַז מיין עלטער זיידן פון דער מאַמעס צד האָט מען גערופן „דער סטאַראָסטער". „ר' לייבוש סטאַראָסטער"; איך הייס נאָך אים — דער משוגענער לייבוש! און פאַרוואָס האָט מען אים גערופן סטאַראָסטער? ווייל ער האָט זיך געפירט ווי אַ סטאַראָסטאַ, ווי אַ שררה! גע-האַט זיך זיין באַזונדערע שטוב, נישט קיין אַלקיר! רויט-געפאַרבטע טיש און בענקלעך, געטראָגן זיידענע זאָקן, גערעדט דייטש ווי אַ וואַסער, און אַז עס איז געקומען דער שררה זאַמאָיסקי, דער אָרדינאַט, וואָס האָט זאַמאָשץ געבויט, פלעגט

ער אים רופן און רעדן מיט אים פה-אל-פה. און נישט: „סלוכיי זשידקו!" נאָר מיט גרויס דרך-ארץ...

און די עלטער-באָבע האָט אַ געוועלב געהאַט, אַ גרויס געשעפט פון קאָלאָניאַל סחורה, טאַקע מכּל טוב און — מעבר לים... סחורה פון לייפּסק: היינט האָט דאָס געשעפט בירושה מיין פעטער אינם האַרטן קאַפּעליוש. און אין דעם געוועלב — הערט, וואָס אַ יידענע אַ צדיקית קען! — זענען געווען אָפּגע-טיילט צוויי שופלאָדן: איינס מיט ראָזשינקעס, דאָס צווייטע מיט מאַנדלען, פאַר אָרעמע לייט. דער גאַנצער פדיון — אויף צדקה! און קומט אַריין אַן אייגן קינד און וויל אַ ראָזשינקע, קריגט עס איבער די הענטלעך; מוז עס אַריינוואַרפן אין באַזונדערן שופ-לעדל פאַר אָרעמע לייט אַ גראָשן... אַ פרוטה... (דעמאָלט נאָך פרוטות געגאַנגען).

און ווערט שטיל, אָדער איך דרימל עטוואָס פעסטער איין, בויט זיך אויף פאַר מיר „מיין" און מיין זאַמאָיסקיס זאַמאָשץ — דאָס קליינע פאַריז. און, ווי דערמאָנט, אויסגעמישט מיטן עלטערן זאַמאָשץ, פון וועלכן איך האָב קינדווייז געהערט.

און איך זע זאַמאָשץ נאָך אַלס פעסטונג אין איר מאַכט, פּראַכט און קרומגעוואָרפענער שרעק... אַרום — נישט פאַרלאָזטע, נישט אָפּגעשיטע, נישט אָפּגעשטאָכענע וואַלן; צווישן וואַלן און וואַלן — פּאַסן מיט וואַסער; טיף, קלאָר וואַסער... אַ זעלנער, פון אַ דאָרף אין טיף רוסלאַנד, האָט זיך אַמאָל אַהיים פאַרבענקט, אַנטלאָפן פון קאַזאַרמע, געוואָלט אַריבערשווימען דאָס וואַסער, צו שווערע שטיוול געהאַט, און — דערטרונקען געוואָרן. אַרום, אויף די וואַלן — אַרמאַטן, קאַרטעציען, דריי און פיר עקן מיט קוילן, — מען טאָר אויף זיי נישט ווייזן מיט אַ פינגער! עס גייט אויף און אָפּ אויף דער וואַך אַ באַוואָפנטער זעלנער, און גיט מען אַ ווייז מיט אַ פינגער — „פיף-פאַף", געשאָסן, און ס'קומט אַזוי!

אינדערפרי בלאָזט אַ טראָמפּייט, עפנט מען. פאַרנאַכט שפּיט מען „זאָריס" — פאַרמאַכט מען... די לובלינער בראָם איז ווי-זא-ווי צו די בית-המדרש-פענסטער... צווישן דער וואַך אין

דער בראָם איז פֿאַראַן אַ זעלנער, א קאַנטאָניסט[1]... אַ גאַנצן טאָג ליגט ער אין דרויסן, מיט די אויגן פֿאַרקוקט און די אויערן אויסגעשפּיצט צו די בית-המדרש-פענסטער צו... נאָך זאָריס, אַז די וואָך גייט אויף און אָפּ, פֿאַרגנבעט זיך דער קאַנטאָניסט אין בית-המדרש אריין און זעצט זיך לערנען...

און איבער די „וואַסערן" פֿון די פּאָסן, הינטער אַלע דריי בראָמען, — דריי אייזערנע הענגל-בריקן אויף קייטן... פֿאַרן עפֿענען די בראָם לאָזט מען זיי אַראָפּ, פֿאַרן פֿאַרמאַכן, ווערן זיי אויפֿגעהויבן...

פּלוצלונג ענדערט זיך דאָס בילד, און איך זע „שעלמעווען", אַ פֿאַרזינדיקטן אינמיטן מאַרק... איך בין נאָך אַ קינד, גיי אַהיים פֿון דרדקי-חדר און קען אַהיים נישט קומען. „מען וועט שעלמעווען"...

אין מיטן מאַרק שטייט אַ טיש, אויפֿן טיש ברענט, אין עפּעס אַ כּלי, אַ פֿייערל. אויפֿן טיש שטייט דער האַ"ב-נאַקעטער פֿאַרזינדיקטער... ביי אים — דער היצל (הונט-שלעגער, תּלין), ער האַט מיט דער לינקער צו דעם זינדיקן, און אין דער רעכטער - אַ הילצערנער שטול פֿון אַ חתימה, וואָס גליט אין פֿייער... עפּעס אַ מיאוס שרעקלעך וואָרט שטייט אויף דער חתימה. גנב, צי רוצח... איך געדענק נישט... אַרום טיש — דער גאַרניזאָן מיט דער מוזיק, אַרום מיליטער מיט דער מוזיק — עולם... שטאָט-לייט. „מיעשציאַנעס" פֿון די פֿאָרשטעט — קינד און קייט, אַפֿילו פּויערן מיט פֿויערטעס, וואָס זענען צופֿעליק פֿון דאָרף געקומען. דער מאַרק — געפּראָפּט. פֿול קעפּ — די פֿענסטער, פֿול — דעם אַפּטייקערס באַלקאָן... קליינע מענטשעלעך—אויף די דעכער, אַרום די קוימענס. דודל גנב קריכט אַרויף אויף אַ בלעכענע רינע... מען באַמערקט עס:

— די רינע וועט זיך אָפּרייסן!

שפּרינגט ער אַראָפּ, ווי אַ קאַץ...

1) אין דער צייט פֿון דעם רוסישן צאַר ניקאָליי II פֿלעגט מען כאַפּן קליינע יידישע קינדער, אָפּגעבן פֿאַר זעלנער. זיי האָבן שפּעטער געדינט אין מיליטער 25 יאָר. די זעלנער האָבן געהייסן קאַנטאָניסטן. — רעד.

פלוצלונג — אַ שטילקייט פון פּאָר שופר בלאָזן. דער היצעל כאַפּט אַרויס די חתימה, די מוזיק גיט אַ שמעטער, די חתימה ווערט צוגעלייגט צום זינדיקנס שטערן, דערנאָך — צום נאַקעטן עלנבויגן...

ווערט מיר פּלוצלינג קאַלט, כ'ציִ אַרויף די קאָלדרע, איך ציטער אינגאַנצן, עפּעס אַ האַנט (אַ האַרטע, דער רביצינס!) טאַפּט מיר דעם שטערן...

— פנחסל, פנחסל... היץ האָט ער!

— — — — — — — — — — — — — — —

געזונט געוואָרן, צום זמן איז קיין סך נישט געבליבן, שיקט מען מיך אַפּ. ר' פנחסל דאַרף סיי־ווי־סיי פאָרן כשרן מילן אויף פּסח. און אַזאַ ת"מיד דאַרף ער נישט. פון מיין קרענק אָבער פאַרציילט מען נישט, און מען שיקט מיך צוּפּ מיט אַ גאַנץ פּעקל מסירות. „עס איז פון מיר נישט אויסצוהאַלטן. אמת משוגע". פאַקטיש, וואָס מען האָט געמכרט, געדענק איך נישט. עס האָט מיך באַלד נישט אינטערעסירט, אָבער וואָרט ביי וואָרט פאַלש. מיך צו פאַרטיידיקן האָב איך קיין צונג נישט אין מויל. דער טאַטע שרייט אַ ביסל, ווערט ער זיך אויסשרייען. די מאַמע וויל אַ ביסל וויינען, וואַרפט אָבער אויף מיר אַ בליק, זעט מיין רויִקייט און צט צוריק די טרערן.

אין בית־המדרש רעדט מען אַ ביסל. דערנאָך אינטע־רעסירט מען זיך מער צו וויסן, וואָס און ווער ר' פנחסל איז... איך ווייס נישט, וואָס צו זאָגן. כמעט אים נישט געזען אָדער פאַרגעסן.

— וואָס האָט ער מיט דיר געלערנט?

דאַכט זיך, גאָרנישט...

און עס גלוסט זיך נישט דערמאַנען. גוט, אַז אויסגעלייזט, פריי געוואָרן...

אָבער נישט אויף לאַנג. „וועכט לערנען אינדערהיים" — (שלעכט!) „אַ פּאָר שעה אין טאָג" (אַ!) ביי ר' אברהם יהושע.. דו און... — מען רופט מיר אָן אַ חבר, מיט וועלכן איך האָב ווירקלעך אַ קורצע צייט געלערנט, און קען מיך

איצט בשום אופן נישט דערמאָנען, נישט מיין חברס נאָמען, נישט זיין געשטאַלט, און נישט וואָס מיר האָבן צוזאַמען געלערנט.

ר׳ אברהם יהושע איז פריער דיין געווען. פאַרוואָס איז דיין געוואָרן? אַז איך פרעג, פאַרשווייגט מען.

קומט אָבער צו „קענטעניש״, קריכט שוין זיין גאווה אַרויס פון דער שייט אינגאַנצן.

שפּראַכן? הבלים! ווען ער זאָל וועלן קענען אַ שפּראַך, נעמט ער אַ ווערטערבוך און לערנט עס אויס. אין אַ חודש צייט, אויסנווייניק, קען ער די שפּראַך...

— און אייערע חכמות!

— רבי, ווי אַזוי, למשל, קען מען וויסן, ווי ווייט עס איז פון אונז די זון?

חוזק!

„מען נעמט אַ ליכט, מען מעסט אויס די הייך מיט דער ברייט — דעם גאַנצן פאַרנעם פון פלעמל. דערנאָך נעמט מען און מען רוקט פאַמעלעך, פאַמעלעך פון זיך אָפּ דאָס ליכט, למשל: אויף ד׳ אמות, און מען מעסט איבער... זעט מען, אַז דאָס פלעמל איז, אויף ד׳ אמות, אויף אַזויפיל און אַזויפיל קלענער געוואָרן, ווייסט מען, אַז אויף ד׳ אמות ווערט אַ פלעמל אויף אַזויפיל און אַזויפיל קלענער. טיילט מען דאָס מהלך צו דער זון אויף ד׳ אמות, אַ פשוטער חלוק, און מען טאָפּלט מיט דער צאָל פון קלענער ווערן... אַ פשוטער כפל״...

פלאַצן מיר אויס מיט אַ געלעכטער.

— און ווי מעסט מען דעם מהלך פון דער זון?

— אויך פשוט, און נעמט אַ שמעק טאַביק. — אַ פשוטער חשבון, נאָר פאַרקערט... אַז מען ווייסט, ווי גרויס די זון איז און ווי קליין זי זעט אויס, דאָס מעסט מען שוין מיטן אויג.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

עס הילכט אַ ניי געלעכטער. באַליידיקט, פאַרשווייגט ער און נעמט זיך צום לערנען.

אַ בילבול. — אַ ב ר ה ם מ אַ נ י ס.

די השכּלה, אַז זי וועט זיך באַווייזן, וועט ביי אונז קיין אַכּימילאַטאָרישע פאַרבן נישט טראָגן.

קליין פּאַריז איז אַ באַזונדער, שאַרף-אָפּגעגרענעצט וועלטל.

עס פאַלט גאָרנישט איין, זיך מיט עמעצן צו מישן, און עס איז נישטאָ מיט וועמען!

אַ באַזונדער יידיש-באַלעבאַטיש קעניגרייך. אַ פיר-עקיקער מאַרק (הינטערגאַסן קומען צו שפּעטער) מיט אַ שתי וערב פון צוויי ברוקירטע גאַסן. שטעלט איר אייך, למשל, אינמיטן שטאָט, אויפן פּונקט, וווּ די ברוקירטע גאַסן לויפן זיך צוזאַמען, מיט געזיכט צום מאַגיסטראַט מיטן זייגער-טורם, — האָט איר אַרום זיך די גאַנצע, שאַרף-אָפּגעגרענעצטע, רויק-באַלעבאַטישע מלוכה.

האָט איר פאַר זיך אַ שמאָל געסל צום טאַרג; פון טאַרג — אויך אַ שמאָלס, צו דער לובלינער בראָם.

רעכטס, עטוואָס הינטער זיך — די לעמבערגער בראָם... אַמאָל — נאָענט געווען לעמבערג. היינט דאַרף מען אַן אויסלענדישן פּאַס, אַהינצוקומען. מיר זענען יוצא מיט טאָמאַשאָוו, פון פאַר דער גרענעץ, אין דער רעזידענץ פון „שמע ישראל".

צווישן ביידע בראָמען, און אין איבערן וואַל — קאַזאַרמען.

קאַשטאַן גרויסע, פעסטע, מיט רויטע ציגל באַזעצטע, געדעקט מיט אייזן.

לינקס, פירט די ברוקאָוואַנע גאַס צום שלאָס. אַ גערטל פון דער שטאָט זייט — אָפן הינטן — דרייקאַנטיק אַרומגעמויערט מיט הייזער, ווו די אָפיצירן וווינען. צווײ דורכגענג, נישט זייער צוגענגלעכע, צווישן די הייזער, ביי די ווינקל, וואָס פירן צו אַ פּאָסע אַראָפּ, צום צעך-הויז, צום פּלאַץ פון קוילן און אַרמאַטן, און דאָס אַלץ לויפט צו צום קאָסעמאַט ביי דער שעבערשינער בראָם, וואָס איר האָט הינטער זיך, לינקס,— אויף דערזעלבער, האַלב-רונדע ליניע. — דאָס שמאָלע וועגל, צום סמאָטריטעלס הויז, צום טייך; דער אָפיצירן-קלוב. פאַרן קלוב — די רייטשול, און ווייטער—ביז דער לעמבערגער בראָם ווידער — וואַלן, קאַזיאָנע געביידן א. ד. ג.

אַרום געקריידט...

ווען מען האָבן מיר אין שטאָט פון פּאָליאַקן?

דעם אַפּטייקער, וואָס פאַרקויפט מיט אַ שטיל-שטאָלצער איינגעהאַלטנקייט פון אַן אָפּגעקומענעם שררה — מעדיקאַמענטן און זיצט זיך, אויב ער האָט צייט, ביי זיך אויפן גאַניקל אין מאַרק אַריין, און בלעטערט אַ בוך מיט בילדער פון אַלט-פּוילישע מלכים. זענען די שויבן-טירן אין שטוב אַריין אָפן, הערט זיך פון דאָרט אַ פּיאַנע. דאָס ווייב און צוויי טעכטער שפּילן. און שפּילן נישט שיין. — דער זון זיינער, וואָס וועט אים אַמאָל פאַרטרעטן, שטודירט נאָך ערגעץ.

דעם קוימענקערער-מייסטער, וואָס וווינט אין הייזל מיטן גרויסן הויף לעבן דער רייטשול; פאַרברענגט די ווינטער-אָוונטן שפּילנדיק מיטן ווייב אין קאָרטן. זעצט און פלאַנצט פרילינגס-צייט זיין גערטל אין הויף. און באַווייזט ער זיך זומער אַמאָל אין מאַרק, אויף דער פּאָדציענע, בליען אים די אייגעלעך, רויטלען זיך די בעקעלעך, און מאַכן מאַכט ער טריטלעך, ווי אויף ריסאָרן; ווייכע, האַלב-רונד געהויבענע, — ווייכט מען אויס; האָט אַ שוואַכקייט — זיך צו קושן! רעדט אַ פּאָר ווערטער יידיש.

דעם דאָקטאָר סקשינסקי, דעם גוט-האַרציקן, נאָך לעכערלעך צאַרניק-שוימענדיקן אַלטן „אינטעליגענט", אויך — אַ ווייב און דריי טעכטער, און ער אַליין — אויסגעוועבט. נאָכן עקזאַמען דאָס בוך פאַרמאַכט און מער נישט געעפנט. פאַרזאָרגט זיין פּאַך, געדענקט אויסנווייניק, קומט אין שפּיטאָל אַריין, גייט דורך צווישן די צוויי רייען בעטן, וואַרפט אַ בליק, הייסט ווייזן און באַקוקט די צונג, — רעכטס, צוריקצוועגס — לינקס, און לאָזט זיך אין קאַנצעליי אַריין. דער פעלדשער—נאָך, קומט צום טיש, פאַרשרייבט מיט אימפּעט עטלעכע דרייסיק רעצעפּטן מיטאַמאָל און—„מאַש, פּשאַקרעוו" ; גיט איבער דעם פעלדשער...

וואָס עס איז געשען אין דער מעדיצין נאָך זיין עקזאַמען, — נישט זיין זאַך. שפּעטער, אַז מיין רייכע קאַלטע מומע, מיט די ברילי‌אַנטן אין די אויערן, מיטן קעלנערל, אויסגעצנייט מיט פּערל, י. מ...ס קליין שמייכלדיק ווייבל, וועט קראַנק ווערן, און מען וועט אַראָפּברענגען אויף אַ קאָנסוליום אַ באַרימטהייט פון וואַרשע, און די באַרימטהייט וועט אויסהערן דאָס האַרץ, — וועט זיך סקשינסקי נישט איינהאַלטן, כאַפּן די פלאַכע האַנט פאַרן מויל און אַרויספּלאַצן מיט אַ געלעכטער:

— קאָלעגאָ, דו גלויבסט אויך אין די שוואַרצע קונצן ? וועמען נאָך ?

איך געדענק נישט מער. אַ שבת-גוי ? דאַכט זיך, גאָר אַ שבת-גויע...

עפּעס אַ „לאַפּיי" — אַזוי רופט מען אַן אַלטע, נישט-גאַנץ-ביים-שכלדיקע, גראָע, אַזוי - גערופענע „לאַפּיי", וואָס גייט איבער דער שטאָט נישט אויפן גאַנצן געשטעל פון פוס, נאָר אויף די שפּיץ - פינגער, מיט די פוס-באַלן קאַפּויער, מיטן גראָען קאָפּ, וואַסערדיקע אויגן און האַלב-אָפענעם מויל, מיט צוויי קרומע ציין, און מיטו קאָפּ אַרויף, גלייך — צום הימל מיט אַ טעמפּע טענה : צו וואָס האָסטו מיך באַשאַפן ? צו וואַשן פּאָדלאָגעס ? — בין איך אָבער נישט זיכער, צי איז לאַפּיי נישט קיין יידיש קינד...

וואָס נאָך ? אויף דער לאַנגע פּאָדציענע זיצן אַלטע

גויעס, ביי שטעלן פון דינע, שווארצע קאלבאסעס און חזיר-פעטס... אין דער טיף פון דער לינקער פאַדציענע צום מאגי-סטראַט — אַ קריסטלעך הויז פאַר אַלטע; שיטן זיך אַמאָל פון דאָרט אַרויס אַלטע גויעס (מענער זעט מען נישט), געהוי-קערטע, בלינדלעכע, געבויגענע, שוואַרץ - געקליידעטע, מיט שוואַרצע ציפּקעס אויף די קעפּ, שוואַרצע קרייצן אויף דער ברוסט, שוואַרצע „פּאַציאָרקעס" אויף שוואַרצע שנירלעך — אויפן האַלז. און עס גייט און שטאָלפּערט, און ברומט עפּעס ביין-לעך, און מורמלט עפּעס — צום קלויסטער צו און צוריק...

אַן אָפּטער גאַסט אין שטאָט איז: „דיעדע". אַ מולער פון פאָרשטאָט. אַ הויכער, שטענדיק שכור, שטענדיק שלעכט געגאָלט, אַ האָריק געל פּנים, ווי אַן ערשט אָפּגעשניטן פעלד, — גייט איבער די פּאָדציענעס, מיט די פאַרנעפּלטע אויגן, עפּעס אין דער לופט זוכנדיק, גלייך, פאַר זיך, און קרועה-בלועה, אָפּגעריסענע לייוונט... שטאָלפּערט מיט די לאַנגע קרומע פיס, איבער וואָס עס ליגט אויף דער פּאָדלאָגע, פאַרציפּעט מיט די אומגעלומפּערטע הענט בייגל און אויבן אויף די שטעלן, און שילט מיט שוים איבערן מויל, און קיינער הערט נישט וועמען.

רעכטע פּריצים האָבן מיר נישט. אַן אָרדינאַט זאַמאָיסקי, ווייזט ער זיך נישט... קומט, זאָגט מען, אַמאָל אויף „קבר אָבות" אין ווייסן קלויסטער אַריין, וווּ זיי ליגן אין אייזערנע, שטאָלערנע, בראָנז און זילבערנע טרומנעס אין די קעלער, און הענגען אינדערהייך אין קלויסטער אַלס פּאָרטרעטן אין דעליעס, מיט אַ מין שטריימלעך אויף די קעפּ און געלע שטיוול אויף די פיס. אָפּט קומען זיינע פּאָסעסאָרן¹. אַמאָל, זאָגט מען, זענען עס יידן געווען, איינציקווייז אַרויסגעשטופּט, איין י. מ. ביי אַ פּאָסעסיע געבליבן. קומען זיי אַמאָל אויף רייט-און פעלד-וועגעלעך, קויפן עפּעס איין, מענער — אין די אייזן-געשעפטן, די פרויען — אין קאָלאָניאַל-האַנדלען, אַמאָל אויך אין איינציקן

1) מענטשן, וואָס פלעגן אָפּדינגען גיטער אָדער שטיקער ערד ביי פּריצים. — רעד.

מאָדע-מאַגאַזין, וואָס עס האַלט אַ יידישע אַלמנה און — עסן אַמאָל אַ מיטאָג אין ק—נס וויינהאַנדל אויף דער „ברוקאָוואַנע" גאַס.

בלייבט דאָס פויערן-פאָלק אַרום, וואָס קומט זונטיק אויפן מאַרק, זונטיק אין יעדער חגאָ נאָך אין קלויסטער אַריין. אַ שטיל אונטערטעניק פאָלק... ערשט פון דער „פאַנשצינא" באַפרייט; די אַלטע בענקען נאָך נאָך איר, ווי מיר אַמאָל, נאָך מצרים צום פלייש-טאָפּ, די יונגע — ווייסן נאָך נישט מיט דער פרייהייט וואָס צו טון, לעבן נאָך אונטער דער השפעה פון די אַלטע, פון וועלכע מען קריגט נאָך פעטש, אויב מען גריסט נישט דעם פריץ מיטן קאָפּ צו דער ערד, אָן אַ היטל, צו די קניען צופאַלנדיק... אין שטאָט זענען זיי עפּעס אָפּהענטיק, אומרויק. געפערלעך ווערן די יונגעלייט נאָר דאַן, ווען זיי קומען צו דער „סוברעוויזיע": צוגענומען, פון דאָרף-רעזשים באַפרייט, אין מיליטערישע נאָך נישט אַריין, — מאַכט מען „סוקצעסן", אַ ריס אַ ייד ביי אַ פאה, אַ כאַפּ אַ בייגל ביי אַ זיצערין, אויסגעהאַקט אַ שויב אין שענק... און ווידער שטיל און מיט דרך-ארץ פאַרן ייד, וואָס איז ערשט נישט לאַנג געשטאַנען צווישן אים און דעם פריץ. אין דאָרף איז מען מיט מאָשקען „כל ולד". אָן אים גייט מען צו קיין רופא נישט, ראָט מען זיך מיט קיין אַדוואָקאַט נישט, — און ער איז אויך אָפּט דער בורר אין דאָרף...

בלייבט דאָס מיליטער אין שטאָט.

דעם סאָלדאַט לאָזט מען אַפילו נישט איבער דער פאָדציע-נע. „אַ מזיק, לקחנט מיט די אויגן"... די אונטעראָפיצירן, די פעלדפעבלס, שוין לייטישער, זיצן ביי מענדל שענקער אין באַזונדערן אַלקער און לאָזן זיך שמעקן די יידישע פּופּיקלעך מיט די העלזלעך, וואָס ווערן דאָרט געבראָטן. פאַרטרינקען זיי מיט יי״ש.

קיין „געזעלשאַפט" איז דאָס מ י ל י ט ע ר נישט...

בלייבן די אָפיציר'ן...

מיט זיי האָט מען שוין מגע ומשא... זיי טרינקען ווין

ביי ק—נען אין ווייך-הויז, צעבּרעכן נאָכן טרינקען די גלעזער קריצן אויס זייערע נעמען מיט די דימענטענע פינגערלעך אויפן גרויסן שפּיגל אין דער מאַכאָגענער רעם, אויף די שויבן פון פענסטער... זיי באָרגן ק—נס קליינער, בלאָנדער, שטילער טאָכ-טער רוסישע ביכלעך...

סיי ווי סיי — אַ פרעמדע וועלט. און דאָך עס הויבּט זיך אָן שפּינען אַ שטיקל באַציונג... נישט חס ושלום קעגן פּאָליאַקן... פּאָליאַקן זענען מיר הייסע! ווי לאַנג איז, ווי מיר האָבּן תהלים געזאָגט פאַרן נצחון פון דער צווייטער מרידה?![1]

— — — — — — — —

צווישן אונז און די רוסישע אָפיצירן שטעלט זיך אַ וואַנט און זי וואַקסט...

אין גערטל פאַרן שלאָס, ווו די אָפיצירן וווינען, שטייט, צווישן די קליינע גרינעביימלעך, די קאַסע פון פּאָלק, באַוואַכט, פאַרשטייט זיך, פון אַ זעלנער, אין שווערד און ביקס באַוואָפנט. קומט ווער אין זיינע ד' אמות — שיסט ער!

און איינמאָל, פאַרטאָג, מען קומט אים אָפּוועקסלען, מיין סאָלדאַט מיטן קיווער, מיטן גאַנצן געווער ליגט אין אַ זאַק געבּונדן. די קאַסע — אויפגעבּראָכן, דאָס אייזערנע קעסטל מיטן געלט — פאַרשוווּנדן!

דאָס אייזערנע קעסטל געפינט דעמזעלבּן טאָג אַ פּויער הינטער דער שטאָט, אויפגעשלאָגן און אין גראָז אַריינ-געוואָרפן.

ווייס די גאַנצע שטאָט, וואָס דאָס אַלץ באַטייט:

דריי יונגע אָפיצירן פאַראַן — מאַכן חובות... שטעל אויס וועקסלען... צום טערמין טוישט מען די וועקסלען... און אַזוי לאַנג ווערט געטוישט, ביז מען מוז אַמאָל צאָלן...

פאַר זיי האָט זיך דער טשאַסאָוואָי, אַ פרישער סאָלדאַט פון קאָסטראָמאַ, אַ פּויערן-יונג — געקאָנט דערשרעקן...

די שטאָט ווייסט, אָבּער נישט דער שלאָס! בּפרט, אַז איינער פון די דריי לעבּ-יונגען איז דער אודיטאָר אין פּאָלק.

1) אויפשטאַנד. — רעד.

דעם קאָסטראָמער גבור וואַרפט מען קודם-כל אין קאסעמאט אריין... איבערן וועג פאַלן אויפן האַלב-דערשטיקטן, פאַר שרעק האַלב-טויטן סאָלדאַט קלעפּ ווי האָגל, מיט די שווערדן, מיט די קאָלבעס — פאַרשוועכט דעם כבוד פון גאַנצן פאָלק! פון דער גאַנצער אַרמיי! דער שלאָס קלערט אַלץ: וואָס טוט מען? איז דער סאָלדאַט שוין צוויי טעג אויף ברויט און וואַסער, נאָר אָן ברויט און וואַסער... און ערשט צום דריטן טאָג באַווייזט זיך אונזער אודיטאָר אין דער באַגלייטונג פון סאָלדאַטן מיט ריטער... מען שמייסט, און דער אודיטאָר פרעגט און פאַרשרייבט...

דער סאָלדאַט זאָגט: יידישע גנבים... געקומען פלוצלינג... באָרוועסע... דעם זאַק פון הינטן פאַרוואָרפן... ער האָט זיי קיינמאָל פריער נישט געזען... נאָר יידן... באָרד און פאות... און — —

פאַרגייט אינם בלוט...

אַלץ איינס, — אונטערשרייבן סיי-ווי-סיי נישט געקאָנט. דער אודיטאָר שרייבט אונטער און שיקט צום פּולקאָווניק דעם פּראָטאָקאָל...

שיקט דער פּולקאָווניק נאָך די סאָלדאַטן, וואָס זענען דערביי געווען.

— איר האָט געהערט?

— טאַק טאָטשנאָ!

— וואָס?

— ער האָט געשריבן...

— וואָס האָט ער געשריבן?..

— ניע מאָגים זנאַט! (מיר קענען נישט וויסן)

— נישט גוט געהערט?

— טאַק טאָטשנאָ (ריכטיק).

— און דער אודיטאָר האָט געהערט?

— ער איז עפּעס אַנדערש, אוטשאָני!

און שוין בייזלעך:

— ער האָט געהערט?

— מן הסתם...

— זאָג בפירוש ? שאַרף !

— טאַק טאַטשנאָ !

— שווערן דערויף ?!

— אז מען וועט הייסן...

— ערלעך שווערן ?

— טאַק טאַטשנאָ...

בלייבט — „יידישע גנבים"...

גייט באַלד אַ פּאַפּיר צום מאַגיסטראַט : היות די קאַסע, ווי עס האָט זיך אויסגעוויזן, האָבן באַגנבעט יידישע גנבים, זאָל דאָס מאַגיסטראַט תיכף ומיד צושטעלן די אַדרעסן פון אַלע יידישע גנבים אין שטאָט...

ענטפערט דער מאַגיסטראַט : נישטאָ ! געווען אַ יינגל דודל, נעלם געוואָרן. נאָך אַ יינגל, באַגנבעט אַ געוועלב מיט באַקאַליען, — זיצט ער תפוס אין שעבערשין... אויסער אויף דער ניי-שטאָט...

— זאָל זיין — ניי-שטאָט.

מאַכט מען אַ רשימה... שיקט מען נאָך די פּאַרצייכנטע, ברענגט מען זיי פון דער ניי-שטאָט אין קייטן, און מען וואַרפט זיי אַריין אין פינסטער-נאַסן קאַסעמאַט אין וואַל...

קומען באַלד ווייבער און קינדער אין שטאָט אַריין מיט אַ געוויין... באַרויקט מען זיי, דער אמת וועט אַרויס, ווי בוימל אויפן וואַסער, נישט אַמאָליקע צייטן !

גייט אָבער אַזוי אַוועק אַ וואָך, און עס לאָזט זיך פּלוצלונג אַרויס אַ קול :

— מודה געווען !

נישט מעגלעך... קומט אָבער צו די אויערן :געגייט!

אויף הייסע, אייזערנע פּליטעס באַרוועס געלאָזט... אונטער די נעגל געברענט... נעגל פון די פיס מיט צווענגלעך געריסן... האָר פון די ברעמען געצופּט...

ווייטער אַ יללה פון ווייבער און קינדער...

שווייגט מען שוין נישט. שרייבט מען פּראָשעניעס. ווער שרייבט ? אונזער אַדוואָקאַט פּ. ג.

שרייבט ער פױליש, שיקט מען צוריק... שרייבט ער רוסיש, קען ער װירקלעך קײן רוסיש נישט, שיקט מען װײטער צוריק...

רופט מען מײן לערער... ער װיל נישט, ער טאָר נישט... גיסט מען אים אַרײַן אַ כוסע, אַ צװײטע, אַ דריטע אַ געמישטע, אַ פערטע — אַ געמישטע מיט עפּעס צוגעמישט. מײן לערער צעװײנט זיך אויף אַ קול. כאַפּט זיך קושן... ער װעט שרײַבן. ער האָט אונז ליב דאָס לעבן און ער שרײַבט...

דעם צװײטן טאָג — דער שרײַבער נעלם געװאָרן... מען האָט אים מער נישט געזען. אָבער די פּראָשעניע האָט געפּועלט. געקומען אַ פּריקאַז פֿון העכער: נאָכאַמאָל איבערפּרעגן די תּפֿוסים, איבערפּרעגן אין מאַגיסטראַט, און דערבײַ זאָל זײַן דער רב פֿון שטאָט...

זענען זײ זיך מודה, אין קעגנװאָרט פֿון רב, ר׳ משה װאָל: זײ האָבן דעם זאַק פֿאַרװאָרפֿן, די קאַסע באַרױבט... דאָס קעסטל אויפֿגעהאַקט אונטערגעװאָרפֿן...

און ר׳ משה װאָל מוז אונטערחתמענען...

און ער קומט אַראָפּ פֿון מאַגיסטראַט, און מען פֿרעגט אים:

— װאָס הערט זיך, װי זענען זײ אויס?

צעװײנט ער זיך, װי אַ קלײן קינד...

מוז מען שוין עפּעס טון, זיך נעמען צו דער זאַך. מען מוז דאָך דערגײן, מיט װאָס מען האָט אויף זײ אַזאַ שרעק געװאָרפֿן... לאָז נאָר קומען י. מ. פֿון װאַרשע, ער װעט געװאָר װערן... אָבער אסיפות מאַכט מען, קלערן קלערט מען, טון עפּעס מוז מען...

פֿלוצלונג אַ נײַע מעשה:

אַ קול לאָזט זיך אַרױס אין שטאָט, מען װײסט נישט פֿון װאַנען, נאָר אויף זיכער — אײנער פֿון די יידן איז געשטאָרבן אין קאַסעמאַט!

און מען װײסט שוין אויף קלאָר, אַז יציאת נשמה איז געװען נאָך פֿאַר עטלעכע טעג... זײ װילן אים נישט

אַרויסגעבן. אויס מורא, מען זאָל נישט זען, וואָס מען האָט אים געטון. זיי ווילן, ער זאָל פאַרפוילט ווערן... און אפשר וועלן זיי אים ערגעץ אין אַ הייל אַריינוואַרפן, צי אין וואַסער, — דער ייד וועט גאָר צו קבר ישראל נישט קומען! און מען ווייסט שוין, ווער עס איז דער קרבן: משה! און אין אַלע גאַסן שטייט איין קול: משה! משה! און נישט אָפּגערעדט, מיטאַמאָל אַלט און יינג, קינד און קייט, מענער און ווייבער,— אַ לאָז זיך געטאָן צו דעם קאַסעמאַט! און איין געשריי, איין יללה:

— גיט אונז אָפּ, דעם בר מינן!![1]

שטייט אַן אָפיציר ביים קאַסעמאַט, שרייט ער:

— משה לעבט...

און רופט אין קאַסעמאַט אַריין: זאָל ער זיך באַווייזן! און אין שמאָלן קאַסעמאַט-פענסטערל אין דער הייך באַווייזט זיך משהס קאָפּ, אַ לעבעדיקער —

מען גלויבט ייך קוים, שרייט מען צו אים אַרויף.

— מאַך מיטן מויל, מאַך מיט די אויגן!

ער טוט עס. איז נאָך וויייניק:

— שריי אַרויס אַ וואָרט.

ער מאַכט מיט די ליפּן, הערן הערט מען נישט... קיין כוח נישט צו רעדן... אָבער אַבי ער לעבט, מען גייט אַהיים מיט אַ פרייד: ער לעבט, ער לעבט...

אין דעמזעלבן טאָג גייט אַ דאָקלאַד קיין לובלין:

—יידן אַ בונט געמאַכט, באַפאַלן דעם קאַסעמאַט, געוואָלט אויפרייסן... געמוזט זיי ווייזן די גנבים... געוואָלט זיי מיט גוואַלט באַפרייען... אַ מערכה—דער און דער אָפיציר... קריגט דער אָפיציר אַ דאַנק, ווערט פאַרגעשטעלט אויף אַן אָרדער: און אין שטאָט ווערט איינגעפירט קריגס-צושטאַנד. נישט מאַכן קיין רעדלעך, מער ווי צוויי צוזאַמען נישט גיין... נאָך אונטערגאַנג פון דער זון — די לאָדן פאַרמאַכן, אין גאַס זיך נישט ווייזן... קיין אסיפות נישט מאַכן, נישט אין בתי-מדרשים,

1) דעם טויטן.

נישט אין הייזער... און קאָזאַקן אויף פערד רייטן אַרום אַלס פּאַטרולן מיט נאַגייקעס... ביינאַכט—טאָפּלטע פּאַטרולן... באַווייזט זיך ווער — מיט נאַגייקעס אין קאַסעמאַט אַריין... פיל ווערן אינמיטן גאַס באַפאַלן אויף בייטאָג און באַזוכט. געפינט מען עפּעס אַ צייכן וועגן ענין — מיט נאַגייקעס, אין קאַסעמאַט אַריין ... אַ שרעק באַפאַלט...

לויפט מען אין בית-המדרש אַריין תהילים זאָגן. — מען צעטרייבט מיט נאַגייקעס... ווייבער לויפן איינרייסן די שול — קאָזאַקן רייטן אָן, רייטן אַרויף מיט די פערד... מען רייסט אַראָפּ די קאָפּקעס, די שאַלן, און ווערן נעלם... פון דער ניי-שטאָט לויפט מען אויפן בית עולם אַרויף, זאָלן זיך די טויטע מיען... אַרויסגעלאָפן שטילערהייט, ביינאַכט, אין אַ פינסטערער נאַכט, צוגעפאַלן צו דער ערד, מיט די מיילער צו די מצבות, פאַרשטיקטע יללות... דער שלאָס דערהערט, אַרומגערינגלט דאָס בית עלמין, אייניציקוויז אַרויסגעלאָזט פון טויער.

זיי האָבן מורא פאַר טויטע!

אַן אויסגעשטאָרבענע שטאָט... און י. מ., די איינציקע, די לעצטע האָפנונג, קומט אַליין נישט... טייל זאָגן: קראַנק, אַנדערע: מורא צו קומען...

און אין דער טויטער שטילקייט דערהערט זיך:

— אַ פעלד-געריכט געקומען...

אַ פּאָר טעג שפּעטער:

— ווידער מודה געווען...

— געפּסקנט — תליה[1]!

— אַוועקגעשיקט דעם פּסק צום באַשטעטיקן...

דערמאָנט מען זיך:

פאַראַן דאָך ערגעץ יידן, וואָס האָבן אַ דעה! וואָס קענען, וואָס מוזן העלפן!

אָבער ווי ק׳מט מען צו זיי? די בראָמען — טאָפּלט באַוואַכט, קיין פּעסער גיט מען נישט; קיין אויסלענדישע וועט

---

1) הענגען.

מען געווים נישט געבן... קיין דעפּעשן וועט מען נישט אָננעמען און ווער עס וועט גיין מיט אַ דעפּעש, וועט אַריינפּאַלן אין קאַסעמאַט...

זאָל זיך עמעץ מוסר-נפש זיין, אַריבערכאַפּן די גרענעץ אין טאַמאַשאָוו. דריי מייל אינגאַנצן, פון דאָרט קיין לעמבערג, פאַראַן דאָרט אַ פּרעדיקער לעווינשטיין, פון דאָרט טעלעגראַפירן צו משה מאָנטיפיאָרע קיין לאָנדאָן, צו קרעמיע קיין פּאַריז[1]...

— ווער וויל זיך קויפן עולם-הבא, זוכה זיין אין אייביקן לעבן?

געפונען זיך אַזוינער...

אברהם מאַניס — זיין נאָמען.

ווער איז ער?

אַן אַלטער ייד, קרוב לשמונים, קלייבט זיך שוין לאַנג צו פאָרן שטאַרבן קיין ארץ-ישראל, נאָר זוגתו ראָניע תחי' וויל נישט. זי וויל נישט און קען נישט איבערלאָזן דאָס זאַמאָשצער בית-עולם, ווו זי האָט איר גאַנצע משפחה... און אַן ראָניען וועט אברהם מאַניס נישט פאָרן...

און שפּעטער מיט אַ צוויי יאָר, אַז ער האָט איבער-געדייבערט, און זי פאָרט מיט אים, איז זי אים פון צפת, ווו זי האָט אים איבערגעגעבן אין זיכערע הענט אַריין, אונטער די הענט אַוועקגעקומען, אַהיים, צו איר בית-עלמין אַנטלאָפן... אָבי אברהם מאַניס איז בשלום אַריבער דעם ים!.. און צוגעפאַלן איז זי צום בית-עלמין מיט אַ פרייד און אַ געוויין, די ערד געקושט און געקושט, קוים מען האָט זי אָפּגעריסן...

ביי די זייטן האָבן מיר זיך דעמאָלט געהאַלטן!

און ער, דער אַלטער בטלן, וועט פאָרן...

און ער איז געפאָרן...

די „אויסאַרבעטונג” וועגן ענין, וואָס מען האָט אים איבערגעגעבן פאַרן פּרעדיקער לעווינשטיין, און אין וועלכער

---

1) משה מאָנטיפיאָרע און קרעמיע — באַריכטע יידישע שתדלנים, וואָס פלעגן זיך באַמיען, אַז יידן זאָלן אין ערגעץ קיין עוולות נישט געשען. — רעד.

איך האָב אויך אַ חלק געהאַט, האָט מען אים אין העמד פאַרנייט... דורך בשלום די בראָם... אַריבער בשלום, אָן אַ פּאַס, די גרענעץ —

אין דריי טאָג אַרום:

— בטל דאָס משפּט!

די אָפּיצירן האָט מען שפּעטער געזען אין וואַרשע, אָן עפּאָלעטן, אפילו אָן שטיוול... אָפּגעריסענע...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

פרץ שול

השכלה. — ר׳ משה וואָל. — אין וואַלד. —

דער גאָרטן. — טויט=שרעק

עס קומט קיין זאַמאָשץ צו י. מ. אין הויז אַריין — יעקב רייפמאַן, דער גרויסער אַפּיקורס. מיין פעטער, וואָס וועט זאַמלען מיינע כתבים — טראָגט זיך דייטשמעריש, נישט גאָר קורץ, אָבער נישט איבער די קניען. (צוויי מאָסן געווען: ביז צו קניען — דייטשמעריש. גאָר קורץ, אַ מען זעצט זיך און די מאַרינקע רירט קים אָן מיט די זוימען דאָס געזעס — עכט דייטש). פאָרן דורך בראָדער זינגער, קומען זיי צו אים, זינגען... ביי אים איז דאָ אַסך קליינע ספרימלעך אין אַ „גלעזערנער" שאַנק. צווישן אַנדערע: ד״ר עטינגערס „סערקעלע", זיין „קוגל". און דעם אַלטן ר׳ זלמנס הויז? ער אַליין — אַ פאַרצייטישער פלישיקער ייד. אין אַ ברייטן טיזליק, אין דער האַנט — א שטאָק מיט אַ זילבערנע גאַלקע, גייט (צוזאַמענמאַכנדיק נדבות) מיטן שטאָק פאָרויס, דער שמש טראָגט נאָך די זילבערנע פושקע... זיין ווייב (איר נאָמען האָב איך פאַרגעסן), אַ יידענע מיט אַ דריי-גאָרנדיקן-גוידער, נישט קיין געלעכערטע אויערן; די „געהענגען" — לאַנגע ברילאַנטענע אויערינג — באָמבלען זיך אויף זיידענע פעדעם פון שטערנטיכל אַראָפּ. און אין זייער הויז: אַ גערטל אינמיטן הויף, אַ הילצערנער גאַניק, וואָס לויפט אַרום שטאָק, פאָרהאַנגען אין די פענסטער. און הינטער די פאָרהאַנגען (איז לינדער דאָס וועטער — אויפן גאַניק, זומער-צייט — אין גערטל, אויף אַ באַנק אַרום דעם

איינציקן בוים אינדערמיט, אינמיטן קראַנץ פון אַלערליי בלומען אַרום), זיצט אַ טאָכטער אַן אַלמנה, צוויי מיידלעך און לערנען פראַנצויזיש און לעזן דייטש „ווי אַ וואַסער". עפּעס אַ גרויסע ביבליאָטעק דאָרט פאַראַן, שפּעטער האָב איך פון איר אַרויסבאַקומען אַ פיזיק.

און א... ל... טראָגט זיך שוין אַליין דייטש, עכט דייטש, וווינט אין עק שטאָט, רעכטס (פון מאַרק גערעכנט) צום אָפיצירן-קלוב, אין אַ באַזונדער הייזל, שוין מיט אַ ג ר ו י ס ן גאָרטן, הויך מיט ברעטער אַרומגעצוימט, און דורך די שפּאַלטן פון צווישן די ברעטער, אַז מען גייט זיך באָדן, — עס איז ביים שמאָלן ווערגל, — זעט מען, ווי אין גאָרטן דרייט זיך אַרום זיין איינציקע טאָכטער, אַ הויקערל, וואָס שעמט זיך אַרויסצווייזן אין גאַס אַריין און רייסט בלומען אָדער קוקט אַריין אין אַ ביכל.

פאַראַן אין גערטל עפּל-און באַרן-ביימלעך. — מיר קריכן נישט איבערן פּלויט. דרך-ארץ און אָפשיי פאַרן קליינעם געבילדעטן הויקער און — פאַרן סמאָטריטעלס הינטל...

און ק..., דער וואָס האַלט דעם ווייַנהאַנדל, ווו די אָפיצירן טרינקען און פּריצים פון אַרום — עסן און קויפן אַהיים וויין און באַקאַליע. פאַראַן דאָרט אַ פיין, בלאָנד „פאָרצעלייען" מיידל, מיט זיידענע, לאַנגע, בלאָנדע צעפּ (זי וועט דערמאָנט ווערן), וואָס לעזט ביכער, געבאָרגטע פון פּריצים און אָפיצירן.

און י. מ.ס הויז, ווו גרויסע אָפיצירן שפּילן קאָרטן, וווּאַהין דער גרויסער אַפּיקורס יעקב רייפמאַן וועט קומען אַלס לערער ? ! און — אַ היימיש מנין דאָרט פאַראַן, מער פאַר די זינגער ; י. מ. אַליין איז דאָס מערסט אין וואַרשע. פאַרן למוד אַלס חזן שטייט אַ היטלמאַכער, דער כאָר — זיינע ברידער, אויך היטל-מאַכער. נישט זייער קיין פרומע יידן. אַ ברודער האָבן זיי אַ שטיקל אַפּיקורס — אַ לערער פון קאַליגראַפיע, וואָס שרייבט יידישע שירים, אַלאַ עטינגער! איינער פון די „זינגער" וועט אין קורצן גיין פון דער וועלט, און זיי

זאָגן אַלע „עברי!" נישט ליטוויש, דאָס וואָלט מען נאָך דעמאָלט נישט פאַרטראָגן, אַ ליטוואַק איז „אַ צלם קאָפּ". אַ ליטוואַק איז נאָך אַ יקר המציאות אין דער גאַנצער געגנט. איין זאַמאָשץ געוועזן איינער, אפילו גראָד אַ פיינער, גאָר אַ פיינער יונגערמאַן, טאַקע ר' זיינוולס איידעם, איז ער נעבעך אוועקגעקומען.

זיי זאָגן פוילישע עברי. שמחת תורה, די גבירה, און די גרויסע בריליאַנטן אין די אויערן, מיטן קעלנערל, מיט פּערל אויסגעשטיקט, איבערן האַלז — די גבירה שמייכלט ליבלעך און דערלאַנגט כּיבוד: טאָרט, (איך מיין, איר שוועסטער און מיין באָבע באַקט אים) ניס, ביר, צוקער־בראָנפן; עטוואָס ווייַן אויך. און זיי, דער חזן מיט די משוררים, זינגען לידער פון גאָלדפאַדן.

און דער מנין זאָגט קיין פּיוט נישט. צו יזכור טרעפט זיך דער געמישטער, נישט פאַריתומטער עולם, פון מענער־שטוב און פון דער ווייבער־שטוב (די סאַלע) אין הויז. — יום־כּפּור איז מען זיך קעגנזייטיק מכבד מיט האַרץ־טראָפּן, אָבער פריער מוז מען ווייזן די צונג, צי מען פאַסט...

און דאָרטן דאַוונט קינדערפריינט, אַן אַלטער בחור, אַ געגאָלטער, האָט אַ סידור און אַ מחזור מיט דייטשער איבערזעצונג.

אמת, אין דערזעלבער געזעלשאַפט אַריין, אַז עס איז אַמאָל (איך געדענק שוין נישט, צוליב וואָס) אַריינגעקומען אַ געוויסער רפאל עסיקמאַכער, אַ שטאָמלדיקער ייד, וואָס האָט אַן עסיק־פאַבריק, און וואָס איז ערשט געקומען פון ערגעץ, צוליב אַן אָפּעראַציע פון אויסלאַנד, און האָט פאַרציילט, בעיני ראיתי, ער האָט אַליין געזען, אַ וואָגן איז געפאָרן אָן פערד, האָט מען זיך אַזוי צעלאַכט, אַזוי לאַנג חוזק געמאַכט, אַזוי לאַנג זיך געוויצלט און אַזוי לאַנג מיט ווערטלעך געשטאָכן, ביז דער ייד, ר' רפאל, האָט געמוזט „מודה" זיין, ער האָט אויסגעטראַכט... אָבער אַן התחלה איז שוין געווען! אַ זאַמען פאַר נייע צייטן — שוין געוואָרפן!

און אפילו אַ פשוטער ייד, דאַכט זיך, נישט זייער קיין ביכטערנער, פאַלט אַמאָל איין און ער קומט פּלוצלינג אין חדר אַריין, ווי זיין איינציק יצחקל לערנט, און זאָגט:

— רבי! (אַ גרויס-פוילישער, מיט דער ריש) נייע צייטן; מען דאַרף זיין געבילדעט!

ערגעץ אַנדערש פילדערט, רוישט. חסידים שמייסן די משכילים, — משכילים שרייבן שירים און ווענן די פיר צייטן פון יאָר, און — דאַנק-און לויב-געזאַנגען צו דער ממשלה, פאַר איר חסד צו כנסת ישראל און מסירהלעך אויף די שוואַרצע און אַ מלחמה מיט תקיפים און קהל, אַ מלחמה מיט רבנים, אַ מלחמה מיט חסידים, מיט רביים...

ביי אונז — פון דעם אַלעם קיין צייכן.

קיין רביים לאָזט מען אין זאַמאָשץ נישט אַריין. מען וויל נישט קיין מחלוקת; הערט זיך עמעץ פאָרט, לויפט מען צום גאַטשעלניק, שטעלט ער וואַכן ביי אַלע בראָמען. באַווייזט זיך די בויד: קודי? נאַזאַד!

חסידים זענען ווייניק אין דער צאָל און האָבן גאָר קיין דעה נישט. אַ יונגערמאַן, גאַטירלעך פון דער פרעמד, קריגט בענקשאַפט, כאַפּט זיך אַרויס, לויפט צו אַ רבין. — מען שיקט נאָך רייטער, מען כאַפּט אים, מען מאַכט אים אַ פעקל. מען פירט אים אַזוי איבער דער גאַס, אינדעדהיים — מקיים פסק, דערנאָך צום רב. — — —

ר' משה וואָל — איז רב אין זאַמאָשץ. אַ שונא בצע, זיצט ער שוין אויף דער שטול אַ יובל, און לאָזט זיך נישט געבן קיין הוספה. „מאַכט מיר נישט קיין רייכן האָלז!" דין-תורה געלט צעטיילט ער צווישן די באַזיצער — דיינים אָדער בוררים. נעמט נישט אין מויל אַריין, וואָס זיין רביצין קאָכט נישט. אויף אַ סעודת-מצוה זיפּט ער אַ ביסל, אַ ברכה צו מאַכן; עסט אַ טרוקענעם כזית, צוליב וואַשן און בענטשן.

און — אַ קליין זיס יידעלע, אַ ווייס-זילבערן בערדעלע. אויגן — ווירקלעך „טויבן-צוגלייך"! קינדער — דאָס גאַנצע לעבן! אין גאַס, אין בית-המדרש, ער באַווייזט זיך נאָר, רינגלט

אים די יונגע חברה ארום, זעט מען אים ארויס קוים עטוואס העכער — אן עלטערס צווישן הענדלעך. און האבן האט דאס יידעלע א קינדיש - ציטעריק קולעכל — א פיין זילבערן גלעקעלע. און אז ער דאוונט, כל נדרי אין שול, קלינגט עס, צעגיסט זיך עס און מען הערט עס אין דער גרויסער טיפער שטילקייט, אין אלע ווייטסטע ווינקעלעך, ווי אונטן, אזוי אויבן אין דער ווייבערישער שול...

און פאר דעם קליינעם, צעשמייכלטן יידעלע, ציטערט מען אימת המלכות פון גביר ביזן חסיד.

מען הייבט אן צו נעמען צום מיליטער. מיין טאטנס עצה, מען זאל נישט גיין, „קיין וועלט זעצט מען נישט איין״, געפינט נאטירלעך, ביי קיינעם קיין אפקלאנג נישט. עס געגענט די סוברעוויזיע, עס בלייבט, אז די, וואס וועלן אוועקגיין, דארפן באקומען פון שטאט שטיצונג. אויפן וועג און פאר דער פאמיליע אין דער היים. ר׳ משה וואל שטעלט א פושקע ביי זיך אין דער צווייטער שטוב, און לאזט אויסרופן, אז דער יושר איז, אז אלע באלעבאטים זאלן אריינווארפן אין פושקע מעשר פון זייערע רווחים... געווארפן ווערט, ווי געזאגט, אין דער צווייטער שטוב, ביחידות, קיינער זעט נישט, אבער מען האט אזוי מורא עובר צו זיין אויף זיין „גזרה״, אזוי פיל פחד פאר א טעות אין חשבון.

גאפט מען!

און ווי עס פאלגט דאס ווייבער-פאלק!

איר וואלט געדארפט זען, ווי מען אנטלויפט פון די פעסלעך און שעפלעך-פיש אויף שבת. אויב דער פישער וויל טייערער מיט א גראשן, און ר׳ משה וואל, מורא האבנדיק, אז ארעמע לייט וועלן צו קיין פיש נישט קומען, קיין רעכטן שבת נישט האבן, שיקט ארויס דעם שמש: קיינער זאל נישט קויפן!

ווי פון א פייער אנטלויפט מען!

און י. מ. דער גביר אליין!

ר׳ משה וואל לעבט מיט אים זייער גוט. „ישיעלע!״... און פונדעסטוועגן, אז מען רופט „ישיעלען״ צו א דין תורה

און ער שיקט נאָך אים דעם שמש. און יענער האָט געסט: דעם פלאַץ-מאַיאָר, דעם סמאָטריטעל און נאָך... און לאָזט זאָגן... ער האָט צינד קיין צייט נישט. לאָזט ר׳ משה וואָל אים אָפּענטפערן: און ווער עס האָט פאַר גאָט קיין צייט נישט, קען גאָט, חס ושלום, אַמאָל פאַר יענעם קיין צייט נישט האָב...

לויפט מען שוין!

— — — — — — —

ווי געזאָגט, די בת-מלכה השכלה וועט ביי אונז קיין שטאָך אַרבעט נישט האָבן. עס וועט זיין אַ ראָמאַנטישע זאַך. יינגלעך וועלן אַרומגיין אין מאַרק און דעקלאַמירן ביים שיין פון דער לבנה...

— — — — — — —

דאָ מוז איך אָבער איבעררהאַקן אויף אַ ווײַלע און מאַכן אַ קליינעם שפרונג אין דער צייט — צוריק. און דערנאָך אַ גרויסן שפרייז פאָרווערטס.

און אַ שפרונג צוריק מוז איך געבן, ווייל איך האָב אויפן וועג, אין איילעניש, אַ מלמד פאַרלוירן. און דווקא אַ ייד אַ היכן, וואָס דאַרף זיין שווער צו פאַרלירן. און מיט אַן (ביי אונז וויניקסטנס) אומגעווייגלעכע פּרנסה, וואָס האָט געדאַרפט בלייבן אין זכרון — אַ טאַבעק-שטויסער געווען! פריער האָט עס געטאָן די רביצין, איז זי קראַנק געוואָרן און קרענקט שוין אַ צייט, — ליגט זי און קרעכצט. ער שטויסט טאַבעק און הערט, ווי מיר לערנען ביים טיש. איז ער אַ למדן אַ גרויסער. איך האָב אָבער מורא, ער זאָל נישט צוקומען, נישט לעגן די פינגער אויף דער גמרא. דער ייד איז פול טאַבעק, קומט ער צו, הייב איך אָן צו ניסן. און האָט זעקס פינגער אין יעדער האַנט, האָב איך מורא פאַר זיין האַנט!

באַפרייט פון טאַבעק און זעקס פינגער, מעג איך שוין טון דעם שפרונג פאָרויס, און אויך אַ גאָר שפּעטערע מעשה פאַרציילן. די מעשה, וואָס קומט מיר אויפן זינען, ווען איך גיב נאָר אַ טראַכט וועגן השכלה...

דער טאַטע האָט מיך אַמאָל פּלוצלינג (איך ווייס נישט, אויב צופעליק) מיטגענומען אין וואַלד אַריין, ווו ער האָט ביימער געהאַקט, נישט ווייט פון אוסטילע.

ער רעדט מיך איין: (צו וואָס? איך וויל דען נישט פאָרן?) „וועסט זען אַ וואַלד, וועסט וועלן און טויגן צום געשעפט, וועסטו בלייבן!" — צום געשעפט האָב איך, זעט אויס, נישט געטויגט. אָבער געמאַכט די ערשטע באַקאַנטשאַפט מיט וואַלד און מיטן טייך בוג.

אָנפאַנגס — אַ לאַנגווייליקער וועג. בערגלעך און טאָלן... פון ביידע זייטן וועג — פלאַכע, אָפּגעשניטענע פעלדער. דאָס שוואַרץ-שטעכעדיקע שטרוי אויפן פעלד דערמאָנט מיך אָן יונגהציעס און דיעדעס שלעכט געגאָלטער „מאָרדע"...

פּאַמעלעך הייבט אָבער אָן אָנצוקומען, און אַלץ נעענטער און נעענטער אַ געראויש, וואָס שטאַרקט זיך, כאַפּט אַרום... מיין איך און פרעג איבער:

— אַ וואַסער?

— ניין — זאָגט דער טאַטע — דער וואַלד, וואָס קומט אונז אַקעגן... (זיין אויסדרוק).

איך שטוין:

— ווי אַזוי רוישט עס אַ וואַלד?

— מיט די צווייגן, מיט די בלעטער, וואָס דער ווינט באַוועגט. געזאָגט האָט ער: רירט.

— אַהאַ!

און באַלד קומט אָן דער וואַלד. מיר פאָרן אַריין, איך בלייב פאַרכישופט; אַזוינע גבורים, אַזוינע ריזן! איך פאַל ביי מיר אָפּ...

— ווי אַלט איז אַזאַ בוים?

דער טאַטע אַליין ווייסט נישט:

— זייער אַלט...

— וואָס פאַר אַ ביימער זענען עס?

— סאָסנעס... פון אַזוינע הויכע סאָסנעס מאַכט מען מאַטשטן (זעגל-ביימער) צו שיפן... דאָס גייט אַוועק ווייט, ווייט...

— ווי אַזוי?

— שווימט איבערן וואַסער. פון בוג, וואָס ווערט זען, צו דער ווייסל, פון דער ווייסל צום ים אין דאַנציג, פון דאָרט — אויף אַנדערע ימים...

— דאָס שטיק וואַלד אָבער איז נאָך נישט פאַרקויפט... איך האַק ווייטער אַ ביסל דעמבעס...

און אַז איך קום צו די דעמבעס און דערזע, ווי אַ קליינער פויער כאַפּט אַ האַק און גיט אַ זעץ אַריין אין אַ דעמב, רייסט זיך מיר עפּעס אָפּ אין האַרץ. געקומען אויפן אָרט, לויף איך צעשראָקן און צערודערט, און מיט אַ געוויין אין האַרץ אין „שרייבערס" שטיבל אַריין, וואַרף מיך אויף זיין בעט און גראָב איין דאָס פלאַמענדיקע פּנים אין קישן און ציטער, ביז דאָס מידקייט איז גובר, און שלאָף איין, און שלאָף ביז צומאָרגנס... צומאָרגנס, איך כאַפּ מיך אויף:

— ווו איז דער טאַטע?

דער שרייבער שמייכלט עפּעס אונטער די וואָנסן:

— אַריינגעפאָרן קיין אוסטילע... פאַרנאַכט צוריקקומען. ווילסט אפשר אין וואַלד אַריין?

איך שאָקל מיך אָפּ:

— ניין...

אַז דער ווינט יאָגט אָן פון וואַלד אַ זעץ פון אַ האַק אָן אַ בוים, ציטער איך.

פאַרנאַכט קומט דער טאַטע צוריק.

— — — — — — — — — — — — — — — —

קיין טראַגעדיע איז עס נישט געווען. נישט קיין שטאָלערנע שטאַבע האָט זיך איבערגעבראָכן. — אַ בינטל לבנה-שטראַלן. צום וואַלד האָב איך מיך צוגעוווינט. שפּעטער צום בוג צוגעפאָרן. פון בוג אין דער ווייסל, וואָס איך האָב שפּעטער געזען ביי ראַכיוו, איז געוואָרן „דער דבוק"...

דאָ מוז איך נאָך מאַכן אַ פּאָסט-סקריפּטום וועגן אַ פאַל מיט ר' משה וואַל, וואָס איך האָב פּערזענלעך געהאַט.

אַ גאַנץ גייענדיק יאָר דאַוונט ר' משה וואל ביי זיך אין

מנין, אין בית-דין-שטוב. אין שול אַריין קומט ער נאָר צו „כל נדרי" און יעדן ערב-ראש-חודש — צו יום-כפּור-קטן.

איינמאָל, אפּנים צו פרי געקומען, די שול נאָך פאַרמאַכט. דאָס שול און בית-המדרש-הויז — ווי באַשריבן „אין פּאָליש אויף דער קייט". גייט ער אויף אַ ווײַלע אַרויף אין בית-המדרש אַריין, שטעלט זיך אַריינקוקן אין אַ ספר, ביי דער לינקער מזרח-וואַנט אין אָרון-קודש-ווינקל. שטענדיק שטייט דאָ אונזער תּם, דער אַזוי-גערופענער „יהושע בהמה", וואָס גליסט און האָפט אַלץ צו אַ כּתב-הרבנות, און מיר, חברה, שיקן אים פון צייט צו צייט אונטער — געפּעלשטע, און ער, ווי שוין דערמאַנט, לויפט צום ווייב פרעגן, צי ער זאָל פאָרן, צי עס לוינט?.. טראָגט ער אויך אַזאַ ספּאָדיקל און אַן אַטלעסן קאַפּאָטקעלע... קום איך אַריין, אַהאַ – דער תּם! שלייך מיר צו אויף די נעגל — מעסט אים אויס פון הינטן אַ מתנת-יד, נישט ווײַ צו טון, צום שפּאַס, — דרייט זיך אום ר' משה וואָל, און איך בלייב פאַרשטיינערט.

און ער ווענדט זיך אום צעשמייכלט:

— וועמען האָסט עס געמיינט, קונדעס?

שפּריצן מיר שוין טרערן פון די אויגן.

— האָסט חרטה?

אַ שאלה! רעדן אָבער קען איך נישט; דאָס לשון צוגענומען.

— ווילכט, איך זאָל דיר מוחל זיין? ווילסט אַ תשובה?

נאָך אַלץ אָן לשון, שאָקל איך קוים צו מיטן קאָפּ.

— זאָג-זשע מיר צו, אַז דו וועסט שוין קיינמאָל אויף קיינעם קיין האַנט נישט אויפהייבן...

איך וויל געבן די האַנט.

— —

און וואָרט האָט איך געהאַלטן... און אויסער איינמאָל, איין-איינציק מאָל, ווען באַהערשן זיך וואָלט שוין געוועזן איבערמענטשלעך, האָב איך נאָך ביז היינט אויף קיינעם קיין

האָט נישט אויפגעהויבן, נישט אָפּצוגעבן און אפילו נישט זיך צו פאַרטיידיקן.

— — — — — — — — — — — — —

אָבער אָט, מיין ווערטל ווערט אַ ביסל רייכער... עס ציט זיך פון שטאָט אַרויס, און אַנעקסירט דעם אינזשענערנעם גאָרטן, פון וועלכן עס פלעגן קומען אין שטאָט אַריין די ווייסגעקליידטע דאַמען מיט די קוויטן און שפּאַצירן אין שלאָס...

אַ מעשה מיט דעם גאָרטן:

שוין יאָרן, אַז דאָס פעסטונג איז אויס פעסטונג. די שרעק איז פאַרשווּנדן פון די וואַלן... די אַרמאַטן מיט דער פּאָרראַט קוילן זענען אַראָפּגענומען. דאָס וואַסער צווישן די פּאָסן — אויסגע-טריקנט, די פרעש — אַוועק צום זומפּ אויף דער לאָנקע ביי דער „אוציעצקא". דער גאַרניזאָן איז אַוועק; אולאַנען אין קאַזאַרמע, קאָזאַקן! דער פּלאַץ-מאַיאָר מיט די בעזימדיקע וואָנסן האָט זיך שוין אָפּגעזעגנט מיט דער שטאָט, געטרונקען לחיים, אַ מתנה גענומען און ערגעץ אַוועק. פון די בריקן הינטער די דריי בראָמען — קיין זכר. די אָפּגרונטן פאַרשיט, גלייכע, ברייטע אַרויסגאַנגען און אַרויספאָרן צום שאָסיי, און דער „סמאָטריטעל", ווי דערמאָנט, איז געבליבן, ער זאָל נישט לאָזן יידישע קינ-דערלעך זיך באָדן, און די אינזשענערן, וואָס ווינען אין גאָרטן אונטער דער שטאָט, האָט מען פאַרגעסן... נאָך נישט געענדיקט, זאָגט מען, די חשבונות פון איינלייגן און צערייסן דאָס פעסטונג, און דער „אינזשינערנע גאָרטן", ווו זיי ווינען אינם גרויסן ווייסן הויז, וואָס בלאַנקט דורך פון צווישן דיביימער, איז נאָך אַ „גויש פאַרשלאָסענער גן-עדן"...

שפּאַצירט מען אַמאָל איבערן שאָסיי, לאָזט מען זיך, ביים אינזשענערנע גאָרטן, אַראָפּ אין ראָוו אַריין און מען קוקט אין גאָרטן אַריין מיט גרויס גליסטונג... מען שטעקט די קעפּ, מיט די ברענענדיקע אויגן, צווישן די שטאַכעטן אַריין וואָס טיפער.— זעט מען ביימער און ביימער, און אַלעען... און דאָס ווייסע הויז, וואָס בלאַנקט פון די גרינע ביימער אַרויס... און דאָס דורכפלאַטערן פון ווייסע קליידער, וואָס די דאַמען, וואָס קומען

אַמאָל אין שטאָט אַריין, אין שלאָס אַריין, און שפּאַצירן, באַלייגט מיט קווייטן.. אין אַ זייטיקער זאַלע וויגט זיך אַמאָל אַ קליי-גויש, מיידשיל-מלאכל אויף אַ „הוידא״... דאָס געלעכטערל קלינגט. די גאָלדענע לאָקן — צעפלויגן אין דער לופט, — דער פּאָטער, דער גענעראַל, וויגט זי מיט די „אייגענע״ הענט... אין אָונטן פון גאַלאַ-טעג וויגן זיך, הענגענדיק צווישן די גרינע בלעטער אויף די צווייגן איבער דער לענג פון דער מיטלער אַלעע פאַרן הויז, בליצענדיקע פאַרשידן-פאַרביקע פּאַפּירענע לאַמטערנד-לעך... אונטן, איבער דער אַלעע, לייגן זיך שמאָלע, געמישטע פּאַסן פון רעגנבויגן-ליכט. די פּאָלקאָוואָי מוזיק קומט און שפּילט פאַרן הויז. . . אינעווייניק אין הויז ווערט געטאַנצט... וואָס אַ רגע קומען אָן נייע מיליטערישע געסט פון „שלאָס״... געטאַנצט ווערט און געטרונקען... הילעכט אויף וואָס-אַמאָל אַ „לחיים״ און ווערט באַלד פאַרטרונקען אין אַ נאָך הילעכדיקערן טוש פון דער בלעכענער מוזיק...

מאַנכמאָל. אין שטילע אָוונטן, הערט מען פון הויז אַרויס פּיאַנאָ-שפּיל... מיכל, אונזער קאַפּעלמייסטער פון די קלעזמער, מיין שפּעטערדיקער יואל פון „וואָס אין פידעלע שטעקט״, שטאָלפּערט שוין (זעלטן גאָר אינגאַנצן ניכטער...) איבערן ראָוו מיט דערשטיקע אויגן און פאַנגט מיטן געשפּיצטן אויער די מוזיק... פון דער מוזיק, זאָגט מען, מאַכט ער מאַראַלישע שטיי-גערס צום באַדעקנס, מאַרשן צו חופּות און פריילעכצער צו דער „וויעטשערע״... מוזיקאַלישע יינגלעך, משוררימלעך און גלאַט חברה — מיט די קעפּלעך צווישן די שטאַכעטן, שטייען פאַר-גאַפט... באַמערקט מען און מען הויבט אָן פון אינעווייניק צו יאָגן (יידישע קינדער זאָל נחת האָבן ?). די הינטישע כרובים פון דער פורטקע ווערן אָפּגעלאָזט פון דער קייט — רייסט מען, צום אַנטלויפן, די קעפּלעך פון צווישן די שטאַכעטן אַרויס, איבער-לאָזנדיק שטיקער הויט... און פּלוצלינג — דערמאָנט זיך און אָפּגערופן די אינזשענערן... דער גן-עדן אָפּן, ער פאַרברייטערט מיין קינדישע וועלט. שפּעטער וועל איך צו אים צונעמען אַ שטיק זאַקסישן גאָרטן פון וואַרשע און די רבישע גערטלעך פון

סטרוקאָוו און ביאַלע און מאַכן אַ רעזידענץ פאַר אַ יידישן גביר אין צפת... דעמאָלט קום איך אַבער אין גאָרטן מיט הארץ-קלאַפּן, ווי אין „פּרדס" אַריין... — — —

אינטערעסאַנט וועלן זיין מיינע באַקאַנטשאַפטס-מאָמענטן מיטן טויט...

שוין לאַנג, נאָך גאָר קינדווייז האָב איך מיך שיער נישט מיטן מלאך-המות געטראָפן פּנים אל פּנים... איינמאָל, איך גיי צו דער באָבען אין געוועלב אַריין נאָך וואָכן-געלט (זעקס גראָשן אַ וואָך !). איך קום אין געוועלב אַריין, ווערט מיר עפּעס שוואַך אַרום האַרץ, עס פאַרדרייט זיך דער קאָפּ, איך שפּאַר מיך אָן אָן וואַנט און קען זיך נישט דערהאַלטן. איך פאַל און כ׳זע, אַז איך פאַל עפּעס אין אַ טיפן, טיפן אָפּגרונט אַריין...

אויפגעכאַפּט האָב איך מיך אין דער באָבעס גרויסער שטוב, אין אַ גרויס בעט, פאַרטאָג... איך האָב אַ שטילן, פרום-האַרציקן לערן-ניגון דערהערט. איך עפן פאַמעלעך די אויגן אויף — ווייט פון בעט, אין ווינקל פון שטוב, ביי אַ ליכט, פאַר מיר כ׳זע אַ ספר פאַרשטעלט, זיצט מיין פעטער שמואל לייבוש און לערנט... איך הער נאָר דעם ניגון, קיין ווערטער — נישט. כדי בעסער צו הערן, וויל איך מיך צורוקן צום ראַנד פון בעט — דאָס לייב פאָלגט נישט, די ביינדלעך ברעכן; איך דערשרעק מיך, איך מוז זיין קראַנק. פרעגן וויל איך נישט, איך וויל נישט מפסיק זיין... און בין איך קראַנק, לערנט מיין פעטער שמואל-לייבוש דעריבער אַזוי האַרציק, איך זאָל אין דעם זכות גיך און באַלד געזונט ווערן. בלייב איך ליגן אומבאַוועגלעך. דער קאָפּ איז מיר שווער, ריר איך מיט אַ האַנט און טאַפּ אָן אַ גאַנצע טוך, מיט וועלכן דער קאָפּ איז אַרומגעבונדן. איך דערשפּיר דורך די נאָז-לעכער אַ זויערקייט — דער טוך איז גענעצט אין עסיק... איך גיב אַ בליק צום פענסטער — אַ ווייסע נאַכט קוקט אין שטוב אַריין... און אויפן פענסטער שטייען פלעשלעך מיט מעדיצין... וואָס איז מיר? ווען בין איך קראַנק געוואָרן, און פאַרוואָס ליג איך ד... ?...
איך מאַטער מיין שוואַכן קאָפּ און דערמאָן זיך אָן מיין גאַנג

צו דער באָבען אין געוועלב אַריין, מיין פאַלן אין געוועלב...
„איך מוז זיין אַ חולה מסוכן"... „דעריבער לערנט ער אַזוי"...
אין מאַרק, צו וועלכן די פענסטער גייען אַרויס, פאָרט דורך אַ פור, עס ווערט אַ געבילעריי פון הינט... און דערווייל ווערט מיר הייס און הייס. דאָס לייב באַדעקט זיך מיט שווייס און איך הייב אָן אינגאַנצן פלאַמען...

איך האָב מיך (דאַכט זיך, דעמזעלבן טאָג) נאָך אַמאָל אויפגעכאַפּט, און איידער איך עפן די אויגן, הער איך שטימען אַרום בעט:

— ער איז א ו נ ז ע ר ! — די באָבע.

— דאָס געלע פלעשעלע — די מומע יענטע...

— און איך זאָג — די באַנקעס ! — די מומע טעמע... די מאַמע לייגט מיר נאָר די האַנט אויפן שטערן...

— פון יענער זייט, טאַקע פון יענער זייט ! — הער איך נאָך אַן אומבאַקאַנטע שטימע פון אַ ייד און הער זיינע טריט, ווי ער גייט אַרויס, און הער, ווי ער פאַרמאַכט הינטער זיך די טיר...

„שיעור, שיעור"... טראַכט איך...

אָבער דעם אמתן טויט-שרעק האָב איך אַרויסבאַקומען פון ברונען...

— — — — — — — — — — — — — — — —

אין מיטן פון אַ מאַרק-פערטל שטייט אַ ברונען, אונטער אַ הילצערנעם דאַך אויף פיר שווערע זיילן... אַרום ברונען — אַ צעמברינע פון באַלקן ביז דער ברוסט פון אַ דערוואַקסענעם מענטש... וואַסער ציט מען מיט שעפן אויף אייזערנע קייטן, געוויקלט אַרום אַ וואַל, וואָס באַוועגט זיך דורך אַן „אומגעהויער גרויס ראָד מיט שפּיצן...

דאַכט זיך, אַן איינפאַך ענין פון אַ שטאָט-ברונען ? איז אָבער דער ברונען „זייער, זייער" טיף, און אַז מען שפּאַרט זיך אָן מיט דער ברוסט אָן זוים פון צעמברינע (יינגלעך מוזן זיך דערצו אויפהייבן אויף די שפּיץ נעגל) און מען קוקט אַריין, גלאַנצט עפּעס אַ רעדל פון ליכטיקייט איבער שוואַרצלעכן

וואַסער. – עפּעס אַ וואַסער-שמייכל״, וואָלט איך היינט געזאָגט. און אַז מען קוקט לענגער אַראָפּ, הייבט זיך אָן צו דרייען דער קאָפּ און עס כאַפּט אָן אַ ווונדערלעך גליסטונג אַראָפּ, צום וואַסער-שמייכל, וואָס ציט אַראָפּ, ווי אַ מאַגנעט; מען מוז זיך גוט איינהאַלטן, נישט אַראָפּצושפּרינגען... אַזאַ כּישוף שטעקט אין דעם שוואַרצלעכן ברונען-וואַסער, מיטן ציטעריקן שמייכל פון אויבן...

איז נאָך ווייניק, דערציילן זיך יינגלעך מיט מיידלעך, אַז זייט עס איז נאָר אַ פינסטערע נאַכט און אַלע ליכט אַרום אין די פענסטער לעשן זיך אויס, די שטאָט איז איינגעשלאָפן, – זאַמלען זיך קעץ, ווייסע און שוואַרצע קעץ, ביים ברונען, קומען און זעצן זיך אויף די שפּיצן פון גרויסן ראָד, געמישט: אַ שוואַרצע קאַץ, אַ ווייסע קאַץ און הייבן אָן יאָמערן... און יאָמערנדיק רירן זיי זיך אַלע אויף איין זייט און רירן דאָס ראָד, און דאָס הייבט זיך אָן דרייען. און די שעפּן גייען אַרויף, אַראָפּ... וואָס אַמאָל געשווינדער... און דער נאַכט-היטער, וואָס גייט אַרום אין מאַרק (אַן אַלטער גוי, מען זאָגט, אַ ביינציקער), הערט, ווי די קעץ יאָמערן, ווי דאָס ראָד סקריפּעט, ווי די שעפּ, וואָס קומט אַראָפּ, שלאָגט זיך אָן אין וואַסער, און דאָס וואַסער שפּריצט איר אַקעגן מיט אַ געלעכטערל, און די שעפּ, וואָס קומט אַרויף, קערט זיך אַליין איבער – פּליוסק. פּליוסק דאָס וואַסער אין ברונעם אַריין... און ער ציטערט און צלמט זיך, ציטערט און צלמט זיך... און אַלטע ווייבער זאָגן: די קעץ זענען קיין קעץ נישט, נאָר נשמות פאַרוואָגלטע, וואָס זוכן תיקון ביים וואַסער.

ווי עס זאָל נישט זיין, נישט קיין פּראָסטער ברונען...

און אין אַ געוויסן פרייטיק, לויפנדיק איבערן מאַרק, זע איך, ווי מען לעגט איין די צעמברינע (מיט דער צייט פויל גע־וואָרן), ווי מען פאַרלעגט דעם צוגאַנג מיט ברעטער, איך הער מיט די אייגענע אויערן, ווי מענטשן, וואָס שטייען ביי דער אַרבעט – צייט פעלט נישט – זאָגן: „צו דער נייער צעמברינע וועט מען זיך ערשט שטעלן מאָנטיק״... און פאַרגעס אָן דעם אַלעם, און

כאַפּ פריִיטיק צו נאַכטס נאָך דער וויעטשערע די קיפּערנע קוואָרט, לויף צום ברונען נאָך פריִש וואַסער, — אַ הייסער זומער אָוונט— און לויף גלייך צו, וויל זיך אין איינוועגס אָנשפּאַרן אָן ראַנד פון צעמברינע, צי מען זעט ביינאַכט דאָס וואַסער-שמייכל, און —

און אַן אַלטע יידענע גיט מיך אַ כאַפּ אָן, אַ שלעפּ צוריק... „פריידל די האָלאָדריגעכע” האָט מיך געראַטעוועט פון אַ זיכערן טויט. —

ביינאַכט בין איך איבערגעענטפערט דעם טויט און זיינע שרעקן. ווערנד אַ לאַנגע, לאַנגע צייט פאַל איך נאַכט אויף נאַכט אין טיפן ברונען אַריין... דער קאָנטראַסט צו דער ליבע צום לעבן בייטאָג... עס קומט דערצו, אַז נישט נאָר דער ווירקלעכער טויט שרעקט, נאָר אויך זיין ברודער, דער צייט-ווייליקער טויט — דער שלאָף. איך ליג גאַנצע נעכט און האַלט איבערגעוואַלד די אויגן אָפן, נישט אַריינצופאַלן אין יענעם אָפּגרונט, ווי ביי דער באָבען אין געוועלב, נישט צו פאַרזינקען אינעם פאַרגעסעניש; נישט אָפּצורייסן זיך פון לעבן...

און וואָס שווערער, בלייערנער עס ווערן מיר די ברעמען, אַלץ געוואַלדיקער וואַקסט די שרעק. און איך שפּרינג צום פענסטער צו, רייס עס אויף צום מאַרק אָדער לויף אַראָפּ אין מאַרק אַריין... אָבער אויך דער מאַרק שלאָפט, איינגעהילט אין נאַכטיקער בלאָלעכקייט... פאַרגליווערטע מויערן, פאַרשוואַרצטע פענסטער...

— — — — — — — — — — — —

03